

המכללה לביטחון לאומי

מחזור מ"ד 2016-2017

עבודה שנתית

**קליטתם והיטמעותם של עולים חדשים
בחברה הישראלית, מאז קום המדינה,
וביטוין בשירה העברית**

מגיש: אל"ם אדרי שמעון

מנחים: ד"ר אייל לוין

ד"ר אורנה קזמירסקי

יוני 2017

תוכן העניינים

5	הקדמה
6	מבוא
7	רקע בטרם מדינה
10	גישת 'כור ההיתוך'
23	שיטת 'הקליטה הישירה'
30	קליטת העלייה מאתיופיה
42	סיכום
43	אחרית דבר והמלצות
45	מקורות
47	נספח - שירים

הקדמה

נכון הוא כי בכתיבה אקדמית לא נהוג לכתוב בגוף ראשון, ובכל זאת, מצאתי לנכון להוסיף מספר שורות אישיות. עבורי, כתיבת העבודה הייתה סוג של מסע. מסע בו נעתי בשבילי ארצנו דרך הכתובים, החל במאה ה-19 ודרך העליות השונות, בניסיון להבין מה בעשוריה של המדינה שבדרך יצר את הנראטיב אשר הוביל לדמות הישראלית האחר, 'הצבר'! מה הוביל את הנהגת היישוב לבחור בגישת 'כור ההיתוך'? אודה כי היו שבילים בהם מצאתי עצמי כועס על שקוראות עיניי, על ביטול תרבויות עתיקות יומין באופן מזלזל ונטול חמלה, על העדר התובנה כי בשעה שמבקשים מעולה חדש להיקלט תוך ויתור מוחלט על זהותו, שפתו ותרבותו למעשה דורשים ממנו דבר והיפוכו. שהרי כדי להשתלב ולהיטמע זקוק האדם בדיוק למטענים אלו אשר הביא עמו ממולדתו, הם המהווים עבורו קרקע יציבה, בטוחה ומוכרת בתוך סערת משבר ההגירה. אין זה ברור מאליו עבור חניך ב'מכללה לביטחון לאומי' לעסוק בעבודה כה חברתית ושונה, וודאי לא למפקד לוחם. זו בעיניי תעודת הערכה לאכסניה המאפשרת חריגה מהתלם, המעניקה הזדמנות לשנה זו להיות שונה ומזמינה להעמיק בסוגיות אשר אינן באזור הנוחות שלנו. מה שהחל בהכנת משימת עיבוד צוותי במסגרת קורס בחברה בנוגע לגישות הקליטה, שם בחרתי להציג דרך טקסטים ספרותיים המתארים את תחושותיהם של עולים ממדינות האסלאם ומברית המועצות, המשיך לעבודה שאפשרה לי להעמיק בנושא בחודשים שחלפו. הופתעתי להיווכח כי על אף שבישראל הונהגו שתי גישות שונות לקליטת עליה וכי הגישה 'הרב-תרבותית' נוצרה על מנת לתקן את עוולות קודמתה (גישת 'כור ההיתוך'), בכל זאת ניתן למצוא בטקסטים הספרותיים ביקורות נוקבות וחפות מעידונים בקרב שתי קבוצות העולים. בשל כך, החלטתי לנסות ולהבין את הסיבות לכך ואף להוסיף למחקר את עליית יהודי אתיופיה. כך יצאתי לדרכי עם השאלות - מה מביא משוררים צעירים, מתפוצות שונות בתכלית, לכתוב שירת התרסה ומחאה כפי שמתפתחת בשנים האחרונות בישראל? האם סוג זה של כתיבה יש בו מן הגורם המעכב התערות או שמא מן הבשורה המעידה על התערות?

אל המסע הצטרפו מספר אנשים להם אני מבקש להודות: לד"ר אייל לוי, על נכונותו להנחותי בעבודה זו. לד"ר אורנה קזמירסקי, שלולא דחיפתה ורוח ההתלהבות שהציתה בי הייתי נשאר באזור הנוחות וזונח את אהבת השירה המשותפת. לסא"ל נאוה גרוסמן אלוני, על היכולת לפרוט רעיון גדול ולא ממוקד למרכיבים קטנים ומגוונים.

מבוא

מדיניות קליטת העלייה בישראל עברה שינויים משמעותיים במהלך שישים ותשע שנות עצמאותה - משיטת 'כור ההיתוך', אשר הונהגה כמדיניות ממשלת ישראל בשנותיה הראשונות, לפיה העולים מתפוצות ישראל יתאימו עצמם לכלל האומה הישראלית המתחדשת שסימלה המייצג הוא דמות הצבר, לשיטת החברה ה-ר'רב-תרבותית, שנקראה גם 'קליטה ישירה' והונהגה משנות ה-70 ואילך ובעיקר בעלייה הגדולה מברית המועצות בשנות ה-90. שיטה זו הייתה שונה בתכלית והפנימה כי חברת מהגרים בנויה מפסיפס תרבויות, וכי עומדת לה לכל קבוצה הזכות לשמר את זהותה, מנהגיה, אמונותיה ושפתה. שסעיה של החברה הישראלית הנם מגוונים ושונים, מרכז ופריפריה, עולים וותיקים, אשכנזים וספרדים, עשירים ועניים, דתיים וחילוניים ועוד. כל שסע יכול לעמוד בפני עצמו וניתן לכתוב מגילות ארוכות אודותיו. עבודה זו תעסוק בקשיי ההגירה, המהווה מעין חוט שני המקשר אותה לשסעים אחרים ואף יש הרואים בה כאחת הסיבות העיקריות להיווצרות חלק משמעותי מהשסעים. דרך ההסתכלות והבחינה של קשיים אלו תתמקד בשירה העברית ובהתפתחותה במעבר הדורות. יש בה בשירה את היכולת לזקק רגשות, כמיהות, תסכולים, מטענים בין דוריים באופן מתומצת ועוצמתי בין כמה שורות. יש בה בשירה גם את היכולת לספר מהי מידת ההתערות של ה"מהגר" בחברה, האם שירתו הנה נוסטלגית ומתרפקת על מה שהיה, או שמא עוסקת בהתמודדות עם ההווה והקשיים איתם מתמודדים, או אולי שירת תוכחה, הזועקת על עוולות ומעידה כי מה שהיה, הוא לא מה שיהיה.

הטענה המוצגת במוקד העבודה היא, שככל שהטקסטים הספרותיים בכלל והשירה בפרט, נכתבים בשפה ישירה ונוקבת יותר, בעיקר על ידי בני הדור השני והשלישי, אך גם על ידי בני הדור הראשון למהגרים, תוך ויתור על שימוש בדימויים והתרפקות על המולדת שנותרה מאחור, כפי שנהגו בעבר, יש בכך להעיד על מידת קליטתה והתערותה הטובה יותר של הקבוצה בחברה. זאת, בניגוד לדעה הרווחת כי סוג זה של כתיבה נועד להנציח את הפערים והשסעים ומהווה מכשול ואף אבן ריחיים על צווארה של הקבוצה הנקלטת שימנעו ממנה התערות.

רקע בטרם מדינה

גורלם ההיסטורי של היהודים הפך אותם לעם מהגר כבר בשלב מוקדם בתולדותיהם. כישלון המרידות ברומאים במאה הראשונה לספירה הוביל להגליית רבים מתושביה היהודיים של הארץ והביא לתקופה של למעלה מ-1,900 שנות קיום לאומי בגלות. במהלך שנים אלו היגרו יהודים לעיתים קרובות ממקום למקום, בהתאם למידה בה התקבלו בארצות אליהן היגרו. התמקדות בארץ ישראל בשליש האחרון של המאה ה-19, מלמדת כי החברה היישובית בארץ ישראל בשנת 1880, טרם גל העלייה הראשון, מנתה כ-27,000 יהודים, אשר מרביתם נולדו בה או היגרו אליה מסיבות דתיות (יער ושביט, מגמות בחברה הישראלית, כרך א, 2001, 41-24). מרבית הקהילה היהודית בתקופת היישוב הישן התגוררה ב"ארבע הערים הקדושות"- ירושלים, חברון, צפת וטבריה והייתה מאורגנת בהן במסגרות של קהילות מוצא. שתי הקהילות העדתיות הגדולות היו האשכנזים והספרדים (מושגים ותיקים מאוד שנולדו מתוך החלוקה הגיאוגרפית-תרבותית בסוף ימי הביניים בין מגורשי ספרד ובין יהודים מארצות מרכז אירופה ומערבה). האשכנזים היוו מיעוט ולצדן התקיימו כמה קהילות עדתיות קטנות נוספות: תימנים, בבליים (יוצאי עיראק), פרסים, בוכרים, קווקזים, כורדים ומגריבים (יוצאי צפון אפריקה). לכל קהילה היו מוסדות דת משלה (כדוגמת בית כנסת ותלמוד תורה), אולם כולן היו מאורגנות בשתי המסגרות העדתיות הגדולות - האשכנזים והספרדים. כבר בשנת 1847 זכתה עליונותם הפוליטית של הספרדים למעמד רשמי עת הכירו השלטונות ברבה של העדה, שתארוהו "הראשון לציון" ו"חכם באשי", כמייצג האוכלוסייה היהודית כולה. הקהילה הספרדית הייתה מגובשת מאוד מבחינה תרבותית ומוסדית: לחבריה היו מנהגים דתיים משלהם ("מנהג ספרד"), שפת יום-יום אחת (לדינו), פולקלור ואורחות חיים דומים, והיא נוהלה בידי ועד העדה הספרדית, שחבריה באו מקרב האליטה של הקהילה-רבנים, משכילים ובעלי נכסים. אולם, מבחינה חברתית היא הייתה מרובדת במידה רבה מאוד והיו בה כמה מעמדות: הייתה בה שכבה דקה של משפחות עשירות ומיוחסות, שהחזיקו בתפקידי ההנהגה; מעמד בינוני-גבוה לא גדול, שכלל סוחרים עשירים, בנקאים וחלפנים, פקידים גבוהים ואנשי דת; מעמד בינוני-נמוך, שכלל מורים, פקידים זוטרים, בעלי מלאכה וסוחרים זעירים; ומעמד נמוך של פועלים ומי שהתקיימו על כספי התמיכות מחו"ל (הלפר 1981: 288-289).

הקהילה האשכנזית הייתה קהילה דתית-אורתודוקסית, שקיימה באדיקות את אורח החיים שהיה נהוג בקהילות המוצא באירופה, בטרם חדרו אליהן השפעות המודרניזציה. הסמכות העליונה בקהילה זו הייתה בידי ממלאי התפקידים הדתיים, ומוסדותיה היו מוסדות דתיים בעיקר. לקראת סוף המאה ה-19 החלו להשתנות יחסי הכוחות בין הקבוצות העדתיות באוכלוסייה היהודית. עיקרו של השינוי היה בהעברת

ההגמוניה מידי הספרדים לידי האשכנזים (שלמון 1990 : 540-556). מספרם עלה במהירות בשל הריבוי הטבעי הגבוה בקרב האוכלוסייה הדתית ובשל העליות הציוניות. התרחשויות אלו לוו בשינוי סדרים כללי שבמסגרתו התפוגגה כליל ההגמוניה הספרדית בקהילה היהודית בארץ ישראל. מעתה הייתה ההגמוניה בידי האשכנזים, אולם היו אלה אשכנזים שונים לחלוטין מן האשכנזים בני היישוב הישן, שנותרו גם הם בשוליים (יער ושביט, 2001 : 42-43). לשינוי הסדרים היו שתי סיבות עיקריות: ראשית, התנועה הציונית צברה תנופה וכוח, והאידיאולוגיה שטיפחה החלה לשמש כגורם מניע ראשון במעלה להגירת יהודים לארץ ישראל, בעיקר מארצות מזרח אירופה. שנית, עם כניסת הבריטים לארץ ישראל התחולל תהליך של מודרניזציה בסדרי הממשל והמנהל הציבורי והונהגו תרבות ואורחות חיים חדשים, שונים מאלה שהיו נהוגים באימפריה העות'מאנית.

כך, בטרם הייתה למדינה, נבנתה בארץ באורח הדרגתי קהילה אתנו-לאומית יהודית, כחברת מהגרים-מתיישבים (קימרלינג, מהגרים, מתיישבים, ילידים, 2004 : 66-70). קהילה זו נבנתה בעת ובעונה אחת בשני מישורים שונים, שהיו עם זאת קשורים ביניהם: (א) יצירת תרבות ושפה, אורח חיים, אידיאולוגיה, לאומיות וזהות קיבוצית, שיתאימו לתנאים המשתנים של התקופה והמקום; (ב) יצירת מוסדות חברתיים, פוליטיים, כלכליים ומיליציוניים, אשר יוכלו בהדרגה לשמש תשתית לחברה שלמה שתוביל לבסוף לכינונה של מדינת לאום יהודית.

נוסף על כך, הרטוריקה הציונית אימצה את המושג "עלייה" במקום "הגירה". מושג העלייה מעוגן בתרבות היהודית ובהיסטוריה היהודית, והוא בא להדגיש את המשמעות הערכית והסמלית של ההגירה לארץ ישראל, שמקורה במעמד המקודש שמוקנה לארץ ישראל בדת ובמסורת היהודית. ההגירה לארץ ישראל נתפסה ביהדות, לפחות מאז שיבת ציון בימי עזרא ונחמיה, כתהליך שסופו התעלות וכניסה בשערי הקודש, כפי שמוזכר בספר עזרא בהצהרת כורש: "מי בכס מכל עמו יהי אלוהיו עמו ויעל לירושלים..." (עזרא א ג). במושג זה טמונה אסוציאציה ברורה למושג העלייה לרגל- ביקור במקום קדוש. המובן הציוני-החילוני של מושג העלייה ביטא את היתרון הערכי והסמלי של ההגירה אל ארץ ישראל על פני ההגירה אל ארצות אחרות. הערך הסמלי שהקנתה היהדות הדתית לעלייה היה טמון בכך שבמעשה העלייה היה משום מילוי של מצווה חשובה ביותר והתקרבות לקדושה; ואילו הערך הסמלי שהקנתה האידיאולוגיה הציונית לעלייה היה קשור בשתי סיבות: ראשית, יעד העלייה הוא טריטוריה שהיהודים שמרו על הזיקה אליה לאורך דורות של ניתוק פיסי, וערך זה בא לידי ביטוי ברור בעת הוויכוחים על הצעת אוגנדה. שנית, העלייה

הייתה האמצעי המרכזי להגשמת מטרות הציונות, והיא נעשתה מתוך הקרבה עצמית ומאמץ.

מטרת הציונות הייתה הקמת חברה יהודית בארץ ישראל, וזו יכולה הייתה להתממש רק על ידי טיפוח זיקה לטריטוריה הממשית, היא ארץ ישראל. בנוסף, חייבת הייתה להתממש עליית יהודים אל אותה טריטוריה. הראשונים שהבינו זאת היו אותם 'חובבי ציון', שקמו והיגרו לארץ ישראל כדי להתיישב בה, עוד בטרם התגבשו כראוי התנועה הלאומית והאידיאולוגיה הלאומית, ולכן הם הוגדרו כ"עלייה הראשונה" (יער ושביט, מגמות בחברה הישראלית, כרך א, 2001, 162).

עם התבססותה של התנועה הציונית, החל עידוד העלייה לארץ ישראל להתרחב ונוצר הכרח כי כל מי שמגיע לארץ יהיה עליו לעסוק בעבודה ובהכנה לקליטת העולים הבאים. בחברה היישובית התקיים אתוס בסיסי של נכונות לקליטת מהגרים יהודים; אתוס זה הוא אשר הוליד את התפיסה אותה אימצה מדינת ישראל לאחר הקמתה, ובה היא מחזיקה עד היום, לפיה היא האחראית לגורלם של יהודים הנתונים במצוקה בכל מקום בעולם. ריכוזים רבים של יהודים נמצאו במצוקה קשה ובסכנה לקיומם, דוגמת פליטי מחנות הריכוז וההשמדה הנאציים, וקהילות יהודיות במדינות ערביות שהיו במצב מלחמה עם ישראל. מדינת ישראל ארגנה מבצעי עלייה וגיבשה את העיקרון לפיו עליה לדאוג לחילוצן של קהילות יהודיות מארצות שבהן הן מצויות בסכנה. עובדה זו הובילה לכך שיישוב שמנה כשש מאות וחמישים אלף תושבים הכפיל עצמו בתוך שנים בודדות ונדרש לקלוט מהגרים מארצות שונות, תרבויות שונות ומטענים שונים. מנהיגי היישוב, הנאמנים לתפיסה שאין להסתפק ב"קיבוץ גלויות", ויש לשאוף גם ל"מיזוג גלויות" וליצירתו של "כור היתוך" חברתי, פעלו לקלוט את העולים בתוך המסגרות האידיאולוגיות, התרבותיות והחברתיות של האוכלוסייה הוותיקה.

גישת 'כור היתוך'

מתוך המאמץ להגשים את מטרות הציונות נוצרה בארץ מציאות חברתית, כלכלית ותרבותית אליה צריך היה העולה החדש להסתגל, כמו גם לממש את חזון ה"יהודי החדש" הבונה חברה יהודית חדשה, אנטיתזה למציאות החברתית בגולה, ועל כן נדרש העולה גם לשינויים קוגניטיביים. כך נוצרו להם סמלים אשר ייחדו את אנשי היישוב, דמות החלוץ והחלוצה הלבושים בגדי חאקי, הישיבה סביב למדורה, דמות הצבר השזוף, השרירי, בעל עזות הפנים. ככל שהלכה החברה היישובית והתגבשה, כך היו שינויים אלה אותם נדרש העולה לעבור לחדים יותר, ותהליכי הסוציאליזציה שנדרשו ממנו היו רדיקליים יותר.

בכ"ט בנובמבר 1951 נשא דוד בן-גוריון נאום בפני מפקדי הגדנ"ע בו אמר: "ברגע שהיהודי עולה מעיראק ארצה- הוא נעשה יהודי עיראקי, וכשיהודי עיראקי ויהודי רומני נפגשים במחנה-עולים אחד או במעברה אחת, הם מרגישים קודם כל ההבדל, המרחק, המחיצה שביניהם.... זהו מפגש של שבטים שונים ורחוקים זה מזה... אוסף של קרעים שאינם מתאחים... וזהו הייעוד ההיסטורי הגדול של הגדנ"ע: לחנך נוער זה... ולעשותו מנוף מרכזי לתמורה המוסרית, התרבותית, החברתית שיש לחולל ביישוב מנומר ורב-קרעים, על מנת לצרפו ולמזגו ליחידה היסטורית... כלומר- להפכו לעם." (יחוד וייעוד- דברים על ביטחון ישראל, מערכות, ה'תשל"א, 1971).

בשנות ה-50, בשל העובדה כי העלייה הייתה הטרוגנית ביותר ושונה במידה רבה מן האוכלוסייה הקולטת, משנתו של בן גוריון מקבלת משנה תוקף ו'כור ההיתוך' הופך לסמל של קליטה תוך הטמעה. להטמעה זו הייתה מטרה נוספת- להפוך את העולה לחלק מההגמוניה, מהר ככל האפשר. בכול התקופות נדרשו העולים לעבור תהליך של "הסבה מקצועית"- הכשרה לעבודה פיסית בכלל וחקלאית בפרט, או החלפת המקצוע שרכשו בארץ מוצאם. נוסף על כך, הופעל לחץ על העולים ללמוד עברית ולהשתמש כמה שפחות בשפת האם שלהם. כך למשל, ב-1954 יזמה הממשלה מבצע להנחלת הלשון, והצליחה לגייס לצורך כך למעלה מ-3,000 מתנדבים מבין הוותיקים. ב-1955 למעלה מ-60 אלף מבוגרים למדו עברית. עשרות גופים של "החברה האזרחית" התנדבו למבצע, ילדי בתי הספר נדרשו ללמד את הוריהם והצבא הקצה מאות חיילות כדי ללמד את החיילים המהגרים החדשים את השפה, התכנים והפרקטיקות הבסיסיות של ה"ישראליות". כמובן, יש לזכור ששפה איננה רק אמצעי אינסטרומנטלי לתקשורת, אלא גם חלק מרכזי מתרבות וכלי המעצב אורח חשיבה (קימרלינג, מהגרים, מתיישבים, ילידים, 2004 : 152-153).

את משבר המעבר משפה לשפה היטיבה לתאר המשוררת לאה גולדברג בשירה "אורן" בו היא כוללת בתוך המושג 'מולדת' גם את הלשון:

אַקרא מולדת למרחב השלג,

לקרח ירקרק כובל הפלג,

ללשון השיר בארץ נכריה.

אולי רק צפרי-מסע יודעות –

כשהן תלויות בין ארץ ושמים –

את זה הפאב של שתי המולדות.

אתכם אני נשתלתי פעמים,

אתכם אני צמחתי, ארנים,

ושרשי בשני נופים שונים.

(גולדברג, 1959: 182)

הסוציאליזציה התרבותית הקיפה תחומים נוספים כדוגמת מוסיקה, טקסי חגים, הופעה חיצונית, הרגלי פנאי ועוד. לאה גולדברג, חוותה על בשרה עזיבה של מולדת ומעבר למולדת חדשה, וכתבה דרך דימויי ציפור המסע כמשל לנדודים ולהעדר קרקע יציבה תחת רגליה, או דרך עץ האורן אשר שורשיו בשתי מולדות שונות בעלות נופים שונים ואקלים שונה.

בשנת 1976 פרסם המשורר ארז ביטון את ספר שיריו הראשון, "מנחה מרוקאית", ספר נחשוני הן בשמו והן בשיריו. בשירו 'תקציר שיחה' התייחס ביטון להתמודדות עם קשיי השפה החדשה, שיתף ברצונו להיחשב אותנטי, חלק מההגמוניה, ובדיסוננס העצום המתרחש בתוכו בין הדחוי והאהוב. עבורו אותנטיות היא לספר מיהו באמת, מבלי להתכסות באצטלה היתוכית מחייבת:

מה זה להיות אותנטי,

לרוץ באמצע דיזנגוף ולצעוק ביהודית מרוקאית.

"אנא מן אלמגרוב אנא מן אלמגרוב"

(אני מהרי האטלס אני מהרי האטלס)...

וזה לא, וזה לא,

ובכל זאת טופחת שפה אחרת בפה עד פקוע חניכיים,

ובכל זאת תוקפים ריחות דחויים ואהובים

ואני נופל בין העגות

אובד בבלייל הקולות.

(ביטון, "מנחה מרוקאית", תקציר שיחה, 1976)

שלוש שנים מאוחר יותר פרסם ביטון את ספרו השני "ספר הנענע" ובו השיר 'אמי משדלת ציפור'. בשיר זה מאמץ גם הוא את הציפור על מנת שתגשר על הגעגוע, ולא סתם ציפור אקראית, אלא הוא בוחר בציפור מוכרת בספרות ובסיפורי העם הנהוגים במרוקו. ציפור אשר האמינו כי כאשר היא מגיעה היא מביאה עמה בשורות טובות ממרחקים. קשה שלא למצוא את ההתכתבות של ביטון עם ביאליק, הן בשירו 'שלום רב שובד' והן בשירו 'אמי'.

ארז ביטון // אמי משדלת ציפור

אמי מְשַׁדֶּלֶת צִפּוֹר שְׁקוֹרָאִים לָהּ - תַּמְבִּיֶסֶרֶת
אמי מְפַגֶּרֶת זְרַעוֹנִים לְצִפּוֹר שְׁקוֹרָאִים לָהּ תַּמְבִּיֶסֶרֶת
כָּךְ בְּמִטְפַּחַת רֹאשׁ, רְכוּנָה,
בְּעִמְדָה שֶׁל צִפּוֹר
אמי נוֹבֶרֶת בְּצַפְצוּפִים
מְצַרְפֶּת אוֹתוֹת לְמִצָּא עֲקֵבוֹת מִמְקוֹם אַחֵר:
"הִנֵּה סִכָּה שֶׁל נְצָרִים,
הִנֵּה יִלְדָה גְבוּרָה מְעֵלִילוֹת עֶרֶב,"
כָּךְ בְּמִטְפַּחַת רֹאשׁ, רְכוּנָה
נִזְרָקֶת מְעוֹנָה לְעוֹנָה בְּהִבְטָחוֹת עֶבֶר,
לְמָה אֵת מְמַתִּינָה
לא תְעוּפִי
יִלְדָה גְבוּרָה מְעֵלִילוֹת עֶרֶב...

(ביטון, ארז, ספר הנענע, אמי משדלת ציפור, 1979 : 65).

את הדחקת השפה הערבית גם בדיבור וגם בשמיעה מתאר המשורר אלי אליהו, שהוריו הגיעו לארץ מעיראק בשנות החמישים והוא עצמו נולד בארץ בשנת 1969 באופן נוקב וישיר יותר. בסגנון כתיבתו כבר ניכרת חירות הביטוי, העברת התיאור באופן המתאר פעולה אקטיבית שנעשתה על מנת להוציא סוג של "גידול" מגופו של אדם ובמקרה זה, להוציא את זהותו. אמנם סגנון הכתיבה וגילו של המשורר מתאימים יותר כרונולוגית למשוררי שנות האלפיים, אך בשל העיסוק בשפה נכון היה להביא שיר זה ולו רק כסימן לבאות המלמד על השינוי בכתיבת השירה:

ומה לעשות שְׁאֲצֵלִי

הַנְתִּיחַ הַצְּלִיחַ וּבְגִדְדִי

מתה. ולא נותרה
אלא המוסיקה שהיה אבי
שומע בתחנות הבושה,
כשהמתין בתניון התת-קרקעי,
לקחת אותי אל צבא העם
בדרך לעבודה.

ולא אשפח לעולם
את עצב גדו המגששת
אחר העברית, להחליף מהר,
לפני שיוצאים ועולים
מעל פני האדמה.

(אליהו, אני ולא מלאך, 2008 : 61)

תהליכי הסוציאליזציה תרמו רבות לקליטת העולים בארץ החדשה, אולם הם גבו מחיר חברתי גבוה בדמות משקעי איבה וניכור קשים, בייחוד בקרב עולים מארצות האסלאם שהגיעו בשנות ה-50. מחיר זה מהווה את חומר הבעירה העיקרי לשסע העדתי הנמשך עד היום. בכל תהליך סוציאליזציה יש צד אחד בעל כוח וצד אחר חסר כוח התלוי בו. בשנות ה-50, היו העולים תלויים במוסדות הקולטים ובאוכלוסייה הוותיקה, מה שאפשר לכפות עליהם את רצון החברה הקולטת. המוסדות הקולטים, מצדם, נטו לנהוג כלפי העולים בפטרונות, בהתנשאות ובאי סובלנות (יער ושביט, 2001 : 177-178).

אחד המשקעים העמוקים ביותר נובע מהדבקת סטריאוטיפים שליליים ונוצר מתוך המפגש בין אוכלוסיית היישוב, אשר מנתה רוב של אשכנזים יוצאי מזרח אירופה ומרכזה, לבין אוכלוסייה גדולה של עולים יהודי ארצות האסלאם. הסטריאוטיפים שנוצרו במפגש זה שיקפו את רגשי העליונות של המערב כלפי המזרח. סוכני הסטריאוטיפיזציה היו בעיקר אנשים שבאו במגע עם העולים מתוקף תפקידם - אישים פוליטיים, אנשי ציבור ועיתונאים. הדימויים בהם עשו שימוש היו בין היתר: נחשלות, לבנטיניות, פרימיטיביות, ניוון, חוסר רצון לעבוד, שכרות, ועוד (דבורה הכהן, עלייה וקליטה, מגמות בחברה הישראלית, כרך א, 2001 : 420). ביטוי בוטה וחריף במיוחד לדימויים כלפי עולי צפון אפריקה היה בסדרת מאמריו של העיתונאי

אריה גלבלום. באחד מהם התבטא כך: "זוהי עליית גזע שלא ידענו כמוהו עדיין בארץ, לפנינו עם שהפרימיטיביות שלו היא שיא, דרגת השכלתם גובלת בבורות מוחלטת... חוסר כשרון לקלוט כל דבר רוחני... דרגה נמוכה עוד ממה שידענו אצל ערביי ארץ ישראל לשעבר..." (עלית תימן ובעיית אפריקה, אריה גלבלום, הארץ, 22.4.1949).

מתוך האווירה שנוצרה הופיעו בהמשך גם מיון ובחינה- אלו יהודים יזכו לעלות ואלו לא. סלקציה זו זכתה להתייחסות מפי נתן אלתרמן אשר ביטור השביעי' כתב את "ריצתו של העולה דנינו" בו הטיח את האמת המרה והזהיר כי עלבון זה לא יכסה בעתיד.

"כן קטע שכזה, גם הוא בל יעדר,
גם הוא בל ישכח, דף אילם ואשם,
דף בזיונו של אב, אשר ניתר ניתר ורץ
ותינוקיו עומדים דומם.

דף בזיונו של אב,
אשר שיבת ציון צייתה עליו- קפוץ!
והוא בעיגולו.
אץ, אץ, ובלבבו תפילה לאל עליון לבל נרגיש חלי רגלו.

ואל עליון שמע וכה אמר לו אל:

רוץ, רוץ, עבדי דנינו אתך אני!

כי אכסה מומך,

אבל לא אכסה עלבון תחיית עמי אשר זיווה נוצץ מדמעך

(ריצתו של העולה דנינו, אלתרמן, הטור השביעי, דצמבר 1955).

אלתרמן, אשר היה המשורר ב-הא הידיעה, ידע לעסוק בנושאים הבווערים ובעוולות בהן פגש, הן בתחומים פוליטיים, הן חברתיים והן ערכיים. בשירו זה ניתן לראות כי הוא מצר על העוולה הנוראית של הסלקציה ובאותו זמן כבר זורע את זרעי העלבון אשר לא ניתן לכסותו, ויגיע היום בו יתבעו את עלבונם של אלו.

אותה 'שיבת ציון' אשר מזכיר אלתרמן החלה מתערערת גם היא, שהרי בעבור אותם שבים לציון הם עלו לארץ ישראל הנכספת, וכפי שהעלייה לרגל יש בה מן התרוממות הרוח ואווירת הקדושה, כך גם בעלייתם לארץ ישראל - כפי שהתפללו וכפי שכתבו הנביאים בנבואותיהם - זהו שלב הנחמה. אך לא כך היה. המציאות בארץ הביאה לידי כך שלחלק מן העולים כבר לא היה ברור אם 'עולים' הם או שמא מהגרים או פליטים, ואולי גולים לארץ ישראל או הושלכו אליה בדרך המקרה. המשוררת ברכה סרי רואה את הגירתה מתימן לארץ ישראל לא כתוצאה של בחירה מתוך אידיאולוגיה אלא כאירוע מקרי וחסר פשר:

ומישהו שיחק בי במקרה.

השליך אותי לארץ העיוורים

מלכה יפה מושלכת

בשוק העבדים

(״אלת פריין פשוקת רגליים״, גומזאנו-גורן ועלון, 2010: 59).

יוסי יונה כותב על סבתו בפרוזה שירית:

הנה היא- גיבורה בעל כורחה של ״מבצע עזרא ונחמיה״, שהיה- יש המהללים בגאון- עליה- לתפארתנו. ויש אחרים המוחים בחרון- לא, לא, הגליה- לבושתנו (״קראת לו יוסף יא וולאדי״, גורמזאנו-גורן ועלון, 2010: 51).

מואיז בן הראש, יליד העיר תטואן שבמרוקו שבא עם הוריו לישראל בגיל 12, מרבה להשתמש במילה 'מהגר' דווקא, ואחד מספרי שיריו אף נושא את הכותרת **קינת המהגר** (בן הראש, 1994). בשירו ״מהגר״ מתאר בן הראש בפיקחון מאוחר את תמימותו של הנער שהובא לארץ החדשה בלי להבין את משמעות הדבר עבורו:

הוא בן

שתיים-עשרה

בנמל תעופה

עומד ליד אמו

חושש

שמח

עדין לא יודע

שכל שיעשה מעכשיו

והלאה

יהיה

טעות

(בן הראש, 2008 : 65).

והוא מכריז בהתרסה :

הגיע הזמן לדבר על זה :

לא באתי, הורי הביאו אותי.

לא התאקלמתי, עשיתי כאילו.

לא הפכתי לציוני, כמעט ההפך... ("עלייתי לארץ ישראל", בן הראש, 2000 : 23).

ניתן אם כן לראות כיצד גישתם הפטרונית ואף האתנוצנטרית של מנהיגי המדינה, של מוסדות הקליטה ושל האוכלוסייה הקולטת בכלל, הובילו לתחושת זרות וכעס בקרב הנקלטים שהיו אמורים להרגיש כבביתם.

מדיניות 'כור ההיתוך' של שנות החמישים נחלה כישלון. היא הפלתה בבירור את יוצאי ארצות האסלאם והוסיפה קושי לא הכרחי לקשיי ההגירה הבלתי נמנעים של כל העולים, היא התעלמה מן ההבדלים העצומים ברקע ההיסטורי של העולים השונים, הציבה בפני מאות אלפי מהגרים, שכל אחד מהם היה עשוי קרעים-קרעים של נופים ושל לשונות, דגם אחד, סטרילי וגס, של ישראלי (נחתומי, רב תרבותיות במבחן הישראליות, 2003 : 121-123).

תרבות שלמה נבנתה בארץ על שלילת העבר ועל כבוד לתהליך של השליה. בן גוריון ואנשי היישוב בארץ ביטאו כבוד לתהליך העלייה, לעזיבת הדת, למודרניזציה, ליצירת החברה החדשה בארץ ישראל. כבודם היה דינמי, ערכם העצמי היה ההשתנות (קלדרון, מן הריבוי אל הסולידריות, 2003 : 131-132). השינוי שעבר על יהודי ארצות ערב היה גדול ועמוק יותר : הם עלו ארצה מבלי שהמהפכה הצרפתית טבעה חותם עמוק בארצות שמהן עלו, הם פגשו בחילוניות בלי שהכירו את ההפרדה שבין דת לבין תרבות. הם עברו אל מודרניזציה מבלי שהתיעוש היה מוכר בסביבתם. ההשתנות לה נדרשו הייתה עצומה ולא קיבלה את ההכרה הראויה. עולים אלו נתקלו בישראלים ששנאו את עברם שלהם ולכן ראו לעצמם זכות למחוק את עברם של המזרחים מספרי הלימוד שלהם, שהחשיבו את תהליך ההשתנות של יוצאי המערב כיקר ומרומם ואת

תהליך ההשתנות של המזרחים ככרוך במחיקת עבר. " יוצאי המערב רחשו כבוד למוצרט וטולסטוי כיוון שחשבו בעומק אמונתם, שטולסטוי הוביל אל חצר כינרת. באותו זמן, הם לא כיבדו את סבו של הבבא ברוך כיוון שלא פענחו איך מן הסבא הזה נוצרה נתיבות" (קלדרון, 2003 : 131-132). מי שאינו מפענח את התהליך ההיסטורי של אחרים או אף חושב שלא קיים כזה תהליך, מבין רק את התהליך ההיסטורי של עצמו.

תוצאותיה של סתירה זו ניכרו ככל שחלפו השנים ובאו לידי ביטוי במשקעים כבדים של מרירות ובתחושה עזה של קיפוח וניכור, גם לאחר שעולים רבים שהגיעו בשנות ה-50 נקלטו והתבססו. תחושה זו החלה לקבל עוצמות שונות בשירה במרוצת השנים, ואם משוררים אשר חוו את ההגירה בעצמם, התנסחו לעיתים תוך שימוש בדימויים ומטאפורות על מנת לתאר את קשייהם, או תיארו תמונות בעלות גוון נוסטלגי ומתרפק, הרי שאצל בני הדור השלישי התעוררה תנועת משוררים אשר חרצובות לשונם משוחררות ומושחזות יותר. יש בהם את השחרור מכבלי ההגירה, את עזות הפנים של אותו "צבר" מיוחל, ושירתם נטולת מסכים ונטולת מסננים כלפי המציאות והעוולות אותם פוגשים בהווה או שומעים מהעבר.

היום שאחרי 'כור ההיתוך' - שירת ההתרסה והמחאה

אחת התנועות המרתקות הנה קבוצת 'ערס פואטיקה' אשר נוסדה על ידי המשוררת עדי קיסר בינואר 2013 ומשורריה הנם חבורת צעירים בני הדור השלישי, שהסבים

שלהם עלו מארצות האסלאם, או הוריהם נולדו שם ועלו בגיל צעיר. משוררים אלו מבקרים את גישת 'כור ההיתוך', את מחיקת השפה והתרבות של בני משפחותיהם, ומטיחים זאת במילים חדות. "ערס פואטיקה" הגבירה והרחיבה את המודעות לשירה המזרחית ויצרה למעשה עולם שירי שלם של מזרחים, עם דימויים אחרים וביטויים ייחודיים ושפה חדשה ושונה. יוצרים מההגמוניה ומהאליטה התרבותית אינם מכירים את השפה הזאת ואינם יודעים להשתמש בה. בכך הביאו אותם משוררים לסיומה של ההגמוניה שהייתה לקודמיהם על עולם התרבות הישראלית והבעלות שלהם כביכול על השפה הספרותית. יש התוקפים את איכות השירה ואת סגנון הכתיבה ומאשימים את הכותבים ברדידות. אך בפועל היוצרות התהפכו: "ערס פואטיקה" נתנה למזרחים צעירים את הכלי של שפת השירה, שבמבנה החברתי המעוות שנוצר בישראל נחשבה כשייכת בעיקר ליוצאי המדינות האירופאיות. השפה של המזרחים בישראל תוגה תמיד כשפת רחוב, כסלנג, שפה שגויה ודלה באוצר המלים. את השפה המזרחית פגשו בשוק, בשכונה, במשחקי כדורגל, לרוב לא בפרוזה או בשירה. "זה יותר נעים לחשוב שיש גבוה ונמוך כי זה מחזק את תחושת העצמי, אבל פואטיקה ושירה יכולות להיות הכל ולהתחיל ממרגרינה ואורז כשם שהן יכולות להתחיל משקיעה" מציינת המשוררת והחוקרת חביבה פדיה (אינס אליאס, הארץ, תרבות, 19/01/2017).

עוד מוסיפה פדיה ואומרת כי עלייתם של הפייסבוק והעיתונות האלקטרונית הרחיבה את התפוצה של השירה המזרחית ולכן גם את השפעתה בשדה התרבות בישראל. הפריצה הראשונה של השירה המזרחית לא הייתה מנותקת ממהפכת הקסטות, וההמשך של המהפכה הזאת, שאפשר לראותו ב'ערס פואטיקה', אינו מנותק ממהפכת המדיה.

גינן טורנאו מאוניברסיטת בזל כותבת דוקטורט על שירתם של חמישה משוררים הקשורים ל'ערס פואטיקה': תהילה חכימי, מתי שמואלוף, אלמוג בהר, רועי חסן ועדי קיסר. המחקר של טורנאו עוסק בזהות בקרב הדור השלישי של המזרחים בישראל. פדיה מציינת כי משוררי הדור הזה מתאפיינים בדיבור כועס וישיר, דבר שלא היה קיים בדור הראשון והשני, וטורנאו מוסיפה כי כל אחד מהם בונה את הזהות שלו באופן שונה (אינס אליאס, הארץ, תרבות, 19/01/2017).

"ערס פואטיקה" הביאה לכך שמזרחים צעירים הפכו להיות חלק מהמרכז ומשלבם את שורשיהם המזרחיים עם הסוציאליזציה המערבית שלהם. כמוהם, "ערס פואטיקה" לא חייבת להיות זה או זה: היא משלבת שירה, ספוקן וורד, מוזיקה,

פמיניזם, פוליטיקה ומסיבות. באחת ממסקנותיה של טרנאו היא מציינת כי לתפיסתה, ההצלחה של "ערס פואטיקה" קשורה גם באישיות של המייסדת שלו ונטייתה לומר את דעתה ולעשות את מה שהיא מאמינה בו. היא יצרה סביבה תרבותית מזרחית שהפכה לחלק אינטגרלי מהתרבות ומהחברה הישראלית כולה

(אינס אליאס, הארץ, תרבות, 19/01/2017).

בשירים הבאים ניתן לראות את סגנון הכתיבה, את ישירות המילים ובעיקר את הנגיעה בפצעים אשר עד כה נמנעו מלדעת בהם, ואם העזו היה זה בהנחת תחבושת בלשון פיגורטיבית לכיסוי הפצע ולא בחשיפתו לאור השמש.

על הדימויים שהודבקו לעולים מארצות האסלאם כתב המשורר שלומי חתוכה בשירו 'ואלה שמות':

ואֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיּוֹצְאִים מִמִּצְרַיִם / וּמְרוֹקוֹ / וְתִימָן / וְכוּן / דִּיִּסְטֹן / וּפְרַס / וְעִירָאק //

וּבִבּוֹאוֹ אֶרְצָה שְׁלֹשׁ מְאוֹת אֶלְף / אֶבֶק אֲנָשִׁים / וְאַבְק אֲנָשִׁים הוֹלִידוּ אֶת / זָרַע שְׁלֹא יִדְעֵנוּ כְּמוֹתוֹ
בְּיִשְׂרָאֵל / וְאֵת / אוֹהֲבִים שְׁמַעְבִּידִים אוֹתָם בְּפֶדֶךְ / וְזָרַע שְׁלֹא יִדְעֵנוּ כְּמוֹתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל הוֹלִיד אֶת
רְמָתָם עוֹלָה רַק בְּמַעַט / עַל רְמַת חֵיוֹת שְׁנַתְפֹּסוּ / וְאֵת
נְהִימָתָם דּוֹמָה / לְנְהִמַת חֵיוֹת / וְנְהִמַת חֵיוֹת הוֹלִידָה אֶת בְּבוֹנִים /

וּבְבוֹנִים הוֹלִידוּ אֶת טוֹבִים רַק בְּמַעַט / מִן הָעֲרָבִים אֲתָם חֵיוֹ / וּנְחוּתִים מִן הָעֲרָבִים / אֲלֵיהֶם
הַתְּרַגְּלוּ... רְמָתָם הָרוּחַנִית וְהָאִינְטֵלְקְטוּאֲלִית נְמוּכָה / וְאֵת תְּרַבּוּת / בְּשִׁפְלַת הַמְּדַרְגָּה / וְתְרַבּוּת בְּשִׁפְלַת
הַמְּדַרְגָּה הוֹלִידָה אֶת תְּרַבּוּת נְחוּתָה //...

וּבִבּוֹאוֹ אֶרְצָה שְׁלֹשׁ מְאוֹת אֶלְף

אֶבֶק אֲנָשִׁים

וְכֻלָּם הוֹלִידוּ

בְּנוֹת וּבְנִים-

פְּרָחוֹת,

וְעֶרְסִים.

(מזרח ירח, 2016 : 33).

לא עוד רמזים או הסתתרות. הצבר, שאליו כה ייחלו משתמש בישירות כלפי העוולות שנעשו לו. ובאותה ישירות מסכם ומודיע כי אלו שניסו להתיכם ולהפכם לצבר, הצליחו חלקית והולידו צבר מזן שונה. כזה היודע להחציף פנים ולהשתמש בגאון בכינויי הגנאי, ערסים ופרחות.

משורר נוסף המשתיך לקבוצת 'ערס פואטיקה' הנו רועי חסן ובשירו "מדינת אשכנז" הוא כבר מפנה אצבע מאשימה ברורה כלפי מי שלטענתו הוביל למצב וזאת תוך

התכתבות עם שירה הקאנוני של לאה גולדברג, שהיא עצמה היוצרת שמזוהה יותר מכל עם ההגמוניה הלירית של קשיי ההגירה מאירופה 'בארץ אהבתי':

במדינת אשכנז השקד פורח

במדינת אשכנז מצפים לאורח

לא לשתף...

במדינת אשכנז אני אכל

חרוף ובית חם

במדינת אשכנז אני מופלטה/ אני חפלה/ אני קבוע/ אני עצלן...

אני החרס/ החרבן...

אני קברי צדיקים

וקמעות

אני ערס

אני יאללה

כפים

ומוסיקה זולה

תת תרבות/ תת רמה// ...

לא ראית אותי...// כשהתעוררתי לפנות בקר לצפות ב-NBA-

כדי לראות שחרים מרחפים בקרקס של לבנים/ ...

ולא כששנאתי ערבים/ כמו שלמדו אותי בשעורי היסטוריה לשנא...

ולא כששנאתי שירה ומשוררים

כי לא ספרו לי ששטרית וביטון ודדון וחתופה

גם כותבים שירים/ ...

בבית האחרון מסיים חסן תוך יצירת בידול מאלו המשתייכים למדינה האחרת, וכותב מפורשות

מה שהוריו וסביו לא היו מעזים לכתוב כנגד המדינה, מדינת ישראל:

לא התאבלתי על קניוק

ושרפתי את הספרים של נתן זך

ולא חוגג לך עצמאות

עד שתקום לי מדינה

אם תגרשי אותי אלך

רק אל תקראי לי בשמות

הבנת?

(”הכלבים שנבחו בילדותינו היו חסומי פה”, חסן, 2014: 46).

הסיום בשירו של חסן מביע בקשה אנושית ופשוטה: התייחסו אליי כשווה, אל תקראו לי בשמות, אל תעסקו בלהדביק לי דימויים, כיוון שאלו הם היוצרים את

השונות ביננו. אם בשנות ה-50 הרשו לעצמם התושבים הוותיקים לכנות בשמות גנאי את העולים החדשים, הרי שבימינו מצב זה לא יכול להתקיים עוד. קם דור אשר לא ידע את ההגירה על קשייה ובמקום להפוך לאדיש ומדחיקן הוא זוקף גו ומתקן עוולות, דור המרגיש שייך לארץ הזאת ומבטא את ביקורתו על העיוותים והעוולות שהתרחשו בה והוא כותב זאת באופן ישיר ונטול דימויים מעדנים. המשוררת שמיטיבה לתאר תחושות אלו היא עדי קיסר, מובילה ויוזמת קבוצת 'ערס פואטיקה', אשר בשירה "אני המזרחית" היא מבטאת את השינוי בתקופה - לא עוד בידול אינטלקטואלי, לא עוד מוסיקה נחותה, תרבות ירודה או תרבות לבנה, אלא שהיא בתוכה מגלמת את הישראלי, את האדם החדש שיכול בגאון להכריז שהוא מזרחי מבלי להתבייש בתרבותו או להתרפס בפני הממסד, ובה בעת להכיל בתוכו תרבויות שונות, לא עוד חד ממדיות כי אם רב ממדיות המשלבת ניגודים:

אני המזרחית

שאתם לא מכירים

אני המזרחית

שאתם לא מכירים

שיודעת לדקלם/ את כל השירים/ של זהר ארגוב

וקוראת אלבר קאמי/ ובולגקוב/ ... מה תעשו לי?

אני נושמת בעברית/ קונה באנגלית/ אוהבת בערבית.../ מתבקנת במזרחית/ ... מה תעשו לי?

אל תגיד לי איך להיות מזרחית/ גם אם קראת אדוארד סעיד/ כי אני המזרחית

שלא מפחדת ממך/ לא בועדות קבלה/ לא בראיונות עבודה

ולא בשדות תעופה/... מה תעשה לי?

//...ואתם גוערים/ אם תפסיקי לדבר על זה/ זה כבר לא יהיה קים

אם תפסיקי לדבר על זה/ זה כבר לא יהיה קים/ כי היום כלם מתחננים עם כלם

שימו מוזיקה מזרחית בחתונה/ מזרחית עושה שמח/ ובתוך הראש שלי

אהובה עוזרי

נותנת לי שוב את קולה/ נותנת לי שוב את הקול/ נותנת לי שוב את הכל

ובתוך הראש שלי/ צלצולי פעמונים

"אמי אמי פתחי הדלת"

כל גופי רועד מקר

אָמִי אָמִי פִּתְחֵי הַדָּלָת

עַל פְּתִי מִשָּׂא כָבֵד.

(”שחור על גבי שחור”, קיסר, 2014 : 66).

שיטת 'הקליטה הישירה'

למודת ניסיון משיטת 'כור ההיתוך' ועוולותיה, ביצעה מדינת ישראל תהליך למידה והחליטה לשנות שיטה ולהנהיג מדיניות של קליטה ישירה. כך התקבלה הכרעה לאחת הדילמות שעמדה מאז שנות ה-20 בפני המוסדות האחראים לעלייה וקליטה בארץ - האם יש לפקח על תהליכים אלה באמצעות מוקד בקרה מרכזי, או שיש להעביר סמכויות רבות ככל האפשר לרשויות המקומיות, לארגוני מתנדבים וכיוצא באלה (דבורה הכהן, עלייה וקליטה, מגמות בחברה הישראלית, כרך א, 2001 : 427).

בשנת 1989 החל גל העלייה הגדול ממדינות ברית המועצות (הגל הראשון היה בשנות ה-70) אשר רשויות הקליטה לא עמדו על היקפו הצפוי. הבחירה להנהיג את שיטת 'הקליטה הישירה' הושפעה בעיקר משיקולים מעשיים: בשל מספרם הגבוה של העולים מרכזי הקליטה לא יכלו להכילם, נוסף על כך, ההנחה הייתה שעולים אלה מתאימים בתרבותם, בהשכלתם ובקשריהם החברתיים ליישום המדיניות החדשה. בשיטה זו הומרו שירותי הקליטה שנתנו הממשלה והסוכנות ב"סל קליטה"- סכום כסף שניתן לעולה עם הגיעו ארצה, ולאחר מכן בזמנים קצובים, כדי לכסות את צרכי מחייתו החיוניים בשנה הראשונה. מדיניות זו נועדה לתת לעולים חופש לבחור את מקום מגוריהם, לנצל את המשאבים שהוקצו להם על פי שיקוליהם העצמאיים תוך חשיפה לשוק החופשי, ולקבל את השירותים השונים במסגרות הארגוניות המשרתות את האוכלוסייה הוותיקה. המגמה המוצהרת הייתה הפחתת תלותם של העולים במנגנוני הקליטה ומתן האפשרות בידיהם ליצור קשרים עם האוכלוסייה הוותיקה במסגרת פעולת השוק החופשי. מטרה נוספת הייתה לעודד השתתפות פעילה של החברה הישראלית בתהליך הקליטה ועל ידי כך להאיץ את השתלבותם של העולים בתחומי החיים השונים (דבורה הכהן, 2001 : 467).

אולם התברר, כי למרות שתלותם של העולים במנגנוני הקליטה פחתה בכל הנוגע לענייני היום יום, לא פחתה נטייתם של משרדי הממשלה והסוכנות להיות מעורבים בתהליכי הקליטה, במיוחד בתחומי הקליטה החברתית והתרבותית, ובקליטת תלמידים עולים במוסדות החינוך. מעורבות זו באה ליידי ביטוי בייזום פרויקטים לקליטה ובתקצובם, בפיקוח על ניהולם, בקביעת תכניות לימוד מיוחדות עבור תלמידים עולים, בהוראת עברית למבוגרים, בסיוע לסטודנטים, בתמיכה כספית ובהדרכה לארגונים שונים שעסקו בקליטה במסגרות הקהילתיות. שיטת הקליטה הישירה לא הייתה אפוא מעבר שלם לגישה ביזורית בקליטה, כי אם שילוב של גישה ביזורית וגישה ריכוזית ביורוקרטית.

מדיניות הקליטה הישירה יצרה מצב בו העולים היו במגע עם האוכלוסייה הוותיקה כמעט למן הרגע הראשון לבואם, במסגרת שוקי הדיור והתעסוקה. העולים נתפסו

כגורם שמתחרה בקבוצות האוכלוסייה הוותיקה על משאבי הדיור והתעסוקה שכן, כעת המדינה לא היא המספקת להם את צרכיהם הראשוניים. במערכון בסרט "לול" שצולם הרבה קודם לאימוץ הקליטה הישירה יש יכולת לתאר היטיב כיצד זה הוותיקים, גם אם הגיעו פרק זמן קצר קודם, מתמקמים ומבקשים כי לא יפריעו להם בשלב הראשוני, ולאחריו מחפשים קבוצה חדשה וחלשה מהם, על מנת שיוכלו להתקדם בסולם. כך גם במקרה זה - הוותיקים שהשיטה הישירה נשענה על התנדבותם בסיוע לאקלום העולים, נמנעו, הצמידו סטראוטיפים שליליים לעולים ופיתחו עוינות במתחרים החדשים על מקומות העבודה והדיור. גם העובדה שחלק גדול מהעולים השתכנו בשכונות שאוכלוסייתן קשת יום (עקב מחירי הדיור הנמוכים בהן) תרמה לחיכוך ולתחרות בין האוכלוסיות. אחד הסטראוטיפים שהודבקו לעלייה זו נגע לספק לגבי יהדותם והיווה אות קין על מצחם כפי שמתארת המשוררת אלקסה אנסטסיה ירמולוב לאחר שנאמר לעובדים במלון בו עבדה כי אסור לה לנגוע באוכל חם: "הבעלים של המלון אמר לי ולעובדת נוספת, שמהיום רק היא יכולה להכין חביתות במטבח אם השף לא הגיע, ושצריך לעשות מאמצים למצוא אותה אם היא לא בסביבה, כדי שרק היא תטפל באוכל החם. כאילו הכוונה, 'תביאו את היהודייה שיכולה לנגוע במחבת'. הם אפילו אמרו לנו (לי ולכמה עובדים ממזרח ירושלים) שזה נבדק במצלמות, שלא ניגע בפלטה, כי לגויים אסור לנגוע באוכל חם. זה הרגיז אותי כי זאת לא פעם ראשונה שזה מגיע לנושא הזה." (הארץ, טלי קרופקין, 03/04/2015)

אל תפתחי את היין
אל תגעני במחבת
רגע, נטלת כבר ידיים?
אז איך ה"גוי" לא נשטף?

היי! לא לגעת! רק להסתכל.
תודה לאל, עם ישראל- אחים!
רק אל תשכחי להגיש מסמכים...//

נמחקה לי החותמת כשרות,
היום זה לא כמו עם רות...
תפלה התפילה
ואין דרך ארץ
וגם לא יעזור לי להצביע למרצ

סליחה שעליתי, הייתי בת שבע. לא אמרו בנתב"ג שגויים לא חותמים קבע
התעודה כחולה
הלב לבן

מאפיין נוסף של דפוס היחסים בין וותיקים לעולים קשור לשאלת ההשתלבות בחברה הישראלית. בעבר בגישת 'כור ההיתוך' העמידה החברה הישראלית בפני העולים את הדרישה להיטמע בתוכה. בגישה החדשה שלטת התפיסה של דיאלוג תרבותי בין המהגרים לקולטים. על פי תפיסה זו, החברה הקולטת נבחנת ביכולתה לנהל דיאלוג עם המהגרים ולא דווקא להטמיעם בתוכה (הורוביץ ולשם 1998: 291). למרות זאת בתחילת שנות ה-90 פעלו רשויות הקליטה השונות בישראל להנחלת התרבות השלטת בישראל לעולים, מתוך רצון לחזק בקרבם את זהותם הלאומית ולמזגם במהירות באוכלוסייה הוותיקה. עם זאת, בהתאם למגמה הכללית בישראל של שנות ה-90, שבה קיימות קבוצות חברתיות מובחנות הטוענות לייחוד תרבותי, בהתאם לירידת כוחה של הציונות כאידיאולוגיה מגבשת, ובהתאם להיחשפותה של ישראל לתהליכים של גלובליזציה תרבותית, הייתה הכרה ברקע התרבותי העשיר של חלק גדול מאוכלוסיית העולים ובהרגלי צריכת התרבות שלהם, ותביעותיהם התרבותיות של העולים זכו ללגיטימציה. לטובת שילובם של העולים בתרבות הישראלית הפעילו רשויות הקליטה השונות מנגנוני גישור בין תרבותי (הורוביץ ולשם, 1998: 306-316). החשוב שבהם היה המוסד הוותיק להוראת עברית – האולפן – שמטרתו הייתה לא רק לימוד השפה, כי אם להוות מסגרת חברתית תרבותית ראשונית. מנגנון גישור בין תרבותי אחר היה פעולות של העשרה תרבותית, למשל, פעולות להכרת הארץ, ערבי שירה בציבור, ביקור באתרים היסטוריים ועוד. מנגנוני גישור אחרים היו אמצעי תקשורת אלקטרוניים שנועדו לעולים, תכניות לטיפוח מנהיגות עולים, מכינות לסטודנטים ועוד. הורוביץ ולשם כותבים, כי תגובת העולים לפעולתם של מנגנוני גישור אלה לא היו נלהבות, בייחוד לא מצד שכבת האינטליגנציה הרחבה שבעלייה. זו הציעה מנגנוני גישור שפיתחה בעצמה- מועדוני עולים, ארגונים שונים, סמינרים לאינטלקטואלים והעיתונות הרוסית. כל אלו היו אמורים לענות על צרכיהם של העולים ולהתאים לתפיסתם של העולים את הדיאלוג בין התרבות הרוסית שהביאו עמם העולים ובין התרבות הישראלית (שם, 316-319). ממחקרם של בן-רפאל, אולשטיין וגייטס עולה, כי לעולים יש מוטיבציה לרכוש את השפה העברית, והם עושים בה שימוש ככול שידיעתם מגעת בניהול חיי היום-יום שלהם ובמגעיהם עם ישראלים ותיקים, ויחד עם זאת, הם אינם רואים סתירה ברצונם לשמר את השפה הרוסית, ולהשתמש בה בחיי התרבות והמשפחה שלהם. העולים מגלים עניין בהשתלבות בחברה הישראלית ולא בהתבדלות, אולם בה בעת הם רוצים לשמור על

ייחודם באמצעות חיים בקרבת עולים אחרים (דבורה הכהן, עלייה וקליטה 472-473: 2001).

כך נוצרו ריכוזי עולים, שהפכו לקהילות חברתיות סגורות מתוך רצונם לגור בקרבת עולים אחרים. מבקרי הגישה טענו כי חסרונה בכך שנוצר מצב בו סיכויי ההיטמעות פוחתים ויכולה להיווצר הפרדה בין תרבויות. ביקורת זו נדחתה מכול וכול על ידי צ'רלס טיילור אשר הדגיש כי פלורליזם וריבוי תרבויות משמעותו מגע ודיאלוג בין תרבויות. אנו לומדים לנוע באופק רחב יותר, טוען טיילור, אם נולדנו אל האופק שהתוותה תרבות אחת, אנחנו מפתחים שפת השוואה חדשה ומרחיבים את האופק על ידי ההכרה כי לכל תרבות עשוי להיות ערך (טיילור, הפוליטיקה של ההכרה, 21-52: 2003).

היום שאחרי 'הקליטה הישירה' - שירת ההתרסה

על קשיי השיטה ניתן ללמוד מקבוצה חברתית של צעירים שעלו לארץ מברית המועצות וכותבים על הקול הרוסי בחברה. שמה של הקבוצה - 'דור 1.5', כלומר - דור

הביניים- לא דור ההורים שנולד ברוסיה וגם לא דור שני במובנו המקובל. על ניסיונות ההשתלבות כילד מהגר כותב אריק אבר, אמן המילה המדוברת (SPOKEN) WORD הרוסית:

"בגיל שמונה נגזרתי מברית המועצות/ הודבקתי בישראל ומה יכולתי לעשות/ אני ילד רוסי בבית ספר דתי/ מי אני מי אני מי אני./ בחטיבה הבטתי היטב סביבי/ הבנתי שבארץ הכי טוב מזרחי/ אבל אייל גולן, גיל בשיער, נעלי פלטפורמה – שום דבר לא עזר/ תמיד נשארתי זר מזן מוזר./ בתיכון ניסיתי לחזור לשורשים/ סיגריות גלמור וקללות של רוסים./ אבל לא הצלחתי להתקבל להמון/ כבר חסרו לי יותר מדיי מילים בלקסיקון./ בצבא קלטתי מי-מו-מה/ דרך מיטות בנות האליטה התברגתי לחברה/ שניים לאה גולדברג, אלתרמן ועוז/ לא תמצא אשכנזי ממני במחוז/ וכך נחתי אני על זרי הדפנה/ חשבתי שמצאתי מי אני מה/ ואז מישהי פתאום לפתע פלטה:/ 'אתה רוסי משתכנז בלי ארץ מוצא!'/ מי אני מי אני תגידו לי מי אני מה..." ("התשובה הרוסית לערס פואטיקה", YNET, 31.01.16)

שורת השיר הראשונה מתארת באופן דומה למדי את תחושתו של מואיז בן הראש שהוזכר לעיל. תחושת הזרות, ההימצאות במקום אחר וחדש ומבלי שנשאל לרצונו. בשונה מ'כור ההיתוך' בו הממסד דרש מהעולים להמעיט בשפתם ולשנות ממנהגייהם, מתאר אבר כי ניסיונות ההתערות וחיפוש אחר המוקדים שיאפשרו לו להיחשב כישראלי, כשייך, באים ממנו. הוא מוותר על שפתו, ומנהגיו ופונה להיות חלק, אך מה שלא יעשה וכמה שלא יוותר על עברו, עברו יצוץ ויסמן אותו בעיני החברה.

משוררת נוספת אשר עלתה מאוקראינה הנה אלקס ריף אשר מתארת את ניסיונות ההתערות וההשתלבות בנרטיב הציוני, כיוון שכך לדעתה תוכל להשתוות לוותיקים, לישראלים:

" בגיל מאוד צעיר הבנתי שלהיות רוסי זה נלעג ורע. החלטתי שאני לא רוסי ופעלתי באופן אקטיבי כדי לטשטש את הרוסיות שלי כבר כילדה בת חמש-שש. לא הסכמתי להכיר את התרבות הרוסית ולא רציתי מבטא רוסי. לפני ארבע שנים קלטתי פתאום שאני במסלול הלא נכון בחיים. הייתי בדרך להגשים את כל תקוותיי כביכול אבל היה לי רע כי זו לא באמת הייתי אני. הייתי משועבדת לאידאל ההשתלבות. אז הבנתי שאני רוצה לכתוב. החלטתי ללכת ללמוד ביסם שפיגלי ודרך הכתיבה עניין ההגירה פתאום צף ועלה לפני השטח. זה מה שדחף אותי לחפש מקום שבו אוכל לקרוא את השירים שלי וגם לתת לאמנים אחרים במה סביב הנושא הזה". ("התשובה הרוסית לערס פואטיקה", YNET, 31.01.16)

בשירה 'עגילי היהלום של אימא' לוקחת ריף סמלי כוח והערצה: פרטיזן, לוחם חירות, ציונות ומקלפת את הגלותיות, אך בסוף מגלה שזה שקר, והשקר הזה בו היא

חיה נטמע בתוכה כמו 'כור היתוך'. השיטה אמנם השתנתה, אך הרב תרבותיות עדיין אינה מתאפשרת, כל עוד החברה לא באמת מקבלת תרבות שונה, ולה לא נותר כילדה אלא הרצון להשתלב גם אם השתלבות זאת דורשת אימוץ דימויים ונרטיבים שקריים.

עשיתי אותך פרטיזנית

לוחמת חירות, גיבורה לאומית.

עלית כי רצית,

ורצית, כמובן, כי היית ציונית.

השראת שארית הפליטה,

לא עוד זרות גלותית.

ולא סיפורתי – על מחיקת החלומות,

ניקיון הרצפות

והחרדה.

ולעת ערב,

כשסיימתי לדון את חייך לכוס רמייה,

רציתי להוריד העגילים,

ולא הנה.

השקר שלי התאחה לתוכי,

כמו כור היתוך מוצלח,

כמו גויה.

(״עגילי היהלום של אימא״, ריף, אלקס, התשובה הרוסית לערס פואטיקה, 31.01.16, YNET).

משוררת נוספת מחבורת דור 1.5 המיטיבה לתאר את ה״חיים הכפולים״ המלווים את המהגר/עולה בישראל. את הפה וה-שם, את העובדה שאתה נע בין שני עולמות

באופן תמידי. את הרצון להשתלב יחד עם העובדה שבכל מהלך יזכירו לך את היותך משם. שיר הגירה, הגדרה עצמית":

"— את נראית לא מפה. / את נראית לא משם. / למה קר לך? את רוסיה! / — למה חס לך?
את מישראל! / יו! אין לך מבטא / דוקא יש לך מבטא. / את יהודיה? משגי הצדדים? / —
כמה זמן את בארץ? / עשרים שנה בארץ ועוד לא התרגלת?... " (ריטה קוגן, הארץ, ספרים,
31/01/16).

קליטת העלייה מאתיופיה

יהודי אתיופיה, המכונים גם "ביתא ישראל", הגיעו לתודעת התנועה הציונית ויהדות העולם המערבי כבר בראשית המאה ה-20, בעיקר הודות לחוקר המזרח יעקב פייטלוביץ, אשר פעל רבות למען קירובם של יהודי אתיופיה אל יהדות העולם המערבי (יער ושביט, כרך א', 2001 : 456-460). בני הקהילה מחזיקים במסורת שלפיה מוצאם מיהודים שהיגרו לאזור עוד בימי קשרי המסחר של המלך שלמה עם מלכת שבא, אולם ההשערות המודרניות באשר למוצאם אומרות כי, הם צאצאיהם של יהודים שהיגרו מדרום חצי האי ערב והתערבבו באוכלוסייה המקומית, או שמוצאם הוא משבטים אתיופיים שהתגיירו. השערות אלה, שמשמע מהן ספק באשר לכשרות יהדותם של יהודי אתיופיה, מסבירות מדוע לא נעשה מאמץ להעלותם בתקופת העלייה ההמונית בשנות ה-50 (ולדמן 1989 : 258-267). נקודת המפנה הייתה פסיקתו של הרב עובדיה יוסף, הרב הראשי הספרדי, בשנת 1973, כי יהודי אתיופיה הם ממוצא יהודי, וחובה להעלותם ארצה כדי להצילם מהתבוללות. הפסיקה לא התקבלה על דעת עמיתו האשכנזי של הרב יוסף, הרב שלמה גורן, אך למרות זאת הוחלט בעקבותיה כי יהודי אתיופיה הם יהודים לעניין חוק השבות, ויש להעניק להם אשרות עלייה.

יהודי אתיופיה החלו לעלות לישראל בשנת 1981, אולם במספרים קטנים למדי וללא פרסום פומבי רב. העלאתם נעשתה בידי הסוכנות והמדינה. הפרסום הפומבי החל עם "מבצע משה" בשנת 1984, ונמשך ב"מבצע שלמה" בשנת 1991, שבמסגרתם הועלו רוב יהודי אתיופיה. ב"מבצע משה" הועלו רק חלק מיהודי אתיופיה, ורבים אחרים נותרו שם. משפחות רבות נקרעו בעת העלייה, ובין הנשארים היו בני משפחה של רבים מאלה שכבר היו בארץ. אמנם, מדינת ישראל השתדלה להמשיך ולהעלות יהודים מאתיופיה גם לאחר המבצע, אך התנאים הפוליטיים באתיופיה לא אפשרו יותר מאשר עלייה במספרים קטנים. השיקול המרכזי בשלב זה היה איחוד משפחות. לקראת סוף שנת 1990 התגבשה היוזמה בקרב שליחי הסוכנות להעלות את כל היהודים שנותרו באתיופיה, זאת בשל התגברות הקרבות בין כוחות הממשלה לכוחות המורדים. מבצע הבאתם של יהודי אתיופיה תוכנן כמבצע צבאי לכל דבר, ואף נערך תוך שימוש נרחב במשאבי צה"ל. בתוך מספר ימים הועלו כ-14,000 יהודים אתיופיים במבצע חשאי שעורר כקודמו התלהבות רבה בתקשורת ובקרב הציבור הישראלי (יער ושביט, 2001 : 458).

ב"מבצע משה" ואף לפניו, עם קבוצות קטנות של עולים מאתיופיה, התוודעו לראשונה רשויות הקליטה, והחברה הישראלית כולה, לאופייה המיוחד של הקהילה האתיופית ולבעיות הקליטה הייחודיות שנוצרו עקב כך. בעיה ראשונה במעלה הייתה

בעיית המשפחות הקרועות: החיפזון הרב שבו בוצעה העלייה (בשני המבצעים) הביא לפיצול של משפחות - חלק שעלו לארץ וחלק שנותרו באתיופיה. עקב כך, כשליש מהמשפחות שהגיעו היו משפחות חד-הוריות, לעיתים הגיעו ילדים ללא שני הוריהם שנשארו באתיופיה, ולעיתים הגיעו ילדים יתומים מהוריהם שמתו עקב תלאות הבריחה לסודאן. ב"מבצע משה" הגיעו ארצה יותר מ-1,000 יתומים המהווים למעשה כ- 60 אחוזים מבני הנוער שהגיעו במבצע. ברם, אחרי כמה שנים של אי וודאות וסבל נפשי התאחדו המשפחות בעקבות "מבצע שלמה", ואז נחשפו בעיות משפחתיות וחברתיות. בעיה ייחודית שנייה, הייתה מצבם הבריאותי של רבים מהעולים, שהיה ירוד מלכתחילה, והידרדר עוד יותר בתקופת בריחתם מאתיופיה ושהותם במחנות פליטים טרם שהוטסו ארצה (יער ושביט, 2001: 459). קשיי קליטה נוספים נוצרו גם בשל השכלתם הנמוכה של העולים. מבדיקה שנעשתה בקרב צעירים בני 18-28 שעלו ארצה ב"מבצע משה" נמצא, כי 50 אחוזים מהם לא למדו כלל, ו- 50 האחוזים האחרים למדו מעט, רובם שנה או שנתיים בלבד.

קליטתם הראשונית של העולים נמסרה בעיקר לידי הסוכנות. בעת "מבצע משה" לא היה מספרם של כלל העולים לישראל גדול, וניתן היה להקדיש זמן ומשאבים רבים לקליטתם של עולי אתיופיה. העולים שוכנו במרכזי קליטה ובבתי מלון שעברו הסבה מאולתרת לתפקיד של מרכזי קליטה, ושם עברו את תהליכי הקליטה הראשוניים. אולם, בגל העלייה השני, ב"מבצע שלמה", עלו בבת אחת יותר מ-14,000 עולים מאתיופיה; כשהעלייה ממדינות ברית המועצות לשעבר כבר הייתה בעיצומה, וראשי רשויות הקליטה התלבטו רבות באשר לדרך הקליטה המתאימה לעולי אתיופיה. ההנחה הייתה שעולים אלה, שהגיעו מאחת הארצות העניות והפחות מפותחות בעולם, לא יוכלו להיקלט בכוחות עצמם בשיטת הקליטה הישירה כפי שהזכרה לעיל שבה נקלטו רוב עולי ברית המועצות לשעבר, אולם במרכזי הקליטה לא היו די מקומות על מנת לקלוט את כל הבאים. בסופו של דבר הוחלט לשכנם בריכוזי קרוונים, מאחר שבמשרד הקליטה שררה הערכה כי שם יהיו העולים עצמאיים יותר, והם יוכלו לבשל לעצמם ולנהל את חיי היום-יום ביתר נוחות מאשר בחדר קטן במלון (מנטבר, 1994: 16). משרדי השיכון והקליטה הקימו אפוא בחיפזון רב מספר אתרים גדולים, ובהם קרוונים שהיו דירות מגורים מאוד קטנות, ליד ובתוך כמה ערים (למשל, טירה, חצרות יסף ליד עכו, גבעת המטוס בירושלים, נחל בקע ליד באר שבע ועוד). עם גבור העלייה ממדינות ברית המועצות לשעבר שוכנו גם עולים מהן באתרי הקרוונים, ונוצרו מתחים בין שתי קבוצות העולים. במשך השנים הפכו אתרי הקרוונים למוקדים של עוני ומצוקה חברתית חריפה, ופינויים נמשך לאורך כל

המחצית השנייה של שנות ה-90. למעשה, פינוי אתרי הקרוונים נגרר שנים ארוכות ואתרים אלו הזכירו את מראות המעברות של שנות ה-50.

משקעי קליטת העלייה ורגשות הקיפוח של עולי שנות ה-50 מארצות האסלאם היו מן התופעות החברתיות הבולטות בישראל משנות ה-70 ואילך. כפי שנדון באופן מפורט בפרק הראשון, אחד המוקדים לרגשות קיפוח אלה ולמחאות שבאו בעקבותיהם היה העובדה, שהמסורות התרבותיות שהביאו עמם עולים אלה מארצות מוצאם נחשבו בארץ נחותות, ובני הדור השני לעלייה תבע להכיר במסורות תרבותיות אלה כשוות ערך למסורות שמקורן באירופה, ולהנחילן במוסדות החינוך. הגופים שעסקו בקליטת העולים ניסו להפיק לקחים משגיאות העבר, והתלבטו באיזו מידה יש לפעול לשימור המסורת, המבנים החברתיים ואורח חייהם של עולי אתיופיה, ובאיזו מידה יש לעורר אינטגרציה חברתית המחייבת שינוי במבנה החברתי המסורתי ותהליכי סוציאליזציה. הדילמות באו לידי ביטוי בתחומים שונים. בתחום התרבות, למשל, בלטו יהודי אתיופיה בתרבותם הייחודית על רקע החברה הישראלית ההולכת ונעשית מערבית יותר ויותר. על מנת שלא לחזור על שגיאות העבר ולא לפגוע בזהותם העצמית של יוצאי אתיופיה, השתדלו רשויות הקליטה לסייע להם לשמר ולטפח את מסורתם התרבותית ומוסדות קהילתיים ייחודיים שהיו קיימים בארץ מוצאם, כחלק ממגמה כללית של לגיטימציה לפלורליזם תרבותי-עדתי שהחלה להתפתח בשנות ה-80. לצד שימור המסורת התרבותית העדתית נעשה מאמץ בכיוון של סוציאליזציה וסיגול העולים לחיים בחברה בעלת תרבות מערבית המאופיינת בגלובליות, טכנולוגיזציה וצרכנות. מתוך ההבנה כי הצעירים מקרב בני העדה הם הנוטים לאמץ את ההיצע התרבותי הישראלי כחלק ממאמציהם לאינטגרציה עם החברה הישראלית. כך מחליטים כי בתחום החינוך בשנה הראשונה לעלייתם ילמדו כל הילדים מעולי אתיופיה בחינוך הממלכתי דתי, כדי לא לנתקם מן המסורת הדתית. ברוב המקרים המשיכו הילדים ללמוד בבתי הספר שבהם נקלטו לראשונה. נוסף על כך הוחלט לקלוט בעליית הנוער את הילדים מגיל 12 ומעלה, ולהפנותם לכפרי הנוער של המגזר הדתי. אותן טעויות שנעשו בשנות החמישים והשישים בגישת כור ההיתוך חוזרות על עצמן בנושא החינוך. ההתייחסות אל כל העלייה מאתיופיה כמקשה אחת, מבלי יכולת להבין כי היא עשויה מקרעים קרעים, מאנשים שונים, עם רבדים שונים. וכשאתה מתייחס כך, אז אתה לא מבחין כי ישנם כאלו שלא היו דתיים באתיופיה, חיבורם למסורת היה שונה. אורח החיים הממלכתי דתי בארץ שונה ממה שהכירו. היטיב לתאר זאת העיתונאי דניאל בן סימון בספרו 'המרוקאים': "מר פרידמן בישר לי בשמו של מר כהן שמרגע שדרכה רגלי על אדמת הפנימייה, עליי

לחבוש כיפה לאורך היום. עלי להתייצב בבית הכנסת שלוש פעמים ביום. עלי להקפיד על שמירת מצוות. עלי להימנע ממפגשים בשעות החשיכה עם בנות הלומדות בפנימייה... לא האמנתי למשמע אוזניי, הודעתי בעדינות למר פרידמן שאיני דתי במובן הנוקשה של הביטוי. שמעולם לא הקפדתי על קיום המצוות. יש לי אמונה, הסברתי...אל תשכח שאתה יהודי. אני יודע שהיהודים במרוקו קיימו אורח חיים דתי...אתה צריך להחליט אם אתה דתי או שאתה חילוני. לא שמעתי קודם לכן על הביטוי ולא הבנתי את משמעותו המלאה... "למען האמת, אני אדם מאמין. אבל אני לא דתי ולא חילוני", השבתי. "אין דבר כזה" התערב כהן, "אתה צריך להחליט מה אתה. אתה דתי או שאתה חילוני?" "אני יהודי כמו כולכם". "זה נכון, אבל יש יהודי דתי ויש יהודי חילוני. אתה לא יכול להיות לא זה ולא זה." "במרוקו הייתי גם זה וגם זה" (בן סימון, המרוקאים, 63-64: 2016).

הפניית הילדים לחינוך דתי עוררה ביקורת רבה מכמה טעמים: הפניית כלל ילדי העולים מאתיופיה לבתי ספר ממלכתיים דתיים יצרה עומס גדול על בתי הספר האלה, ופגעה בהתפתחות הזרם הממלכתי- דתי בכלל בשל המטלה שהייתה מעל לכוחותיו; ומנגד, היא הביאה לריכוז גדול של עולים מאתיופיה בבתי ספר מעטים ומנעה פיזור אינטגרטיבי. בכפרי הנוער שיעור ילדי העולים מאתיופיה היווה כ-80 אחוזים מהתלמידים, שיעור אשר הקשה על הסתגלותם למערכות החינוך והלימוד, ועלה חשש שבעתיד עלולות להיות לו השלכות חברתיות שליליות, מה שלימים הוכח כחשש שהתאמת.

קלקידן קסא מששה הינו ראפר צעיר מיבנה אשר שירו הבא מתאר את העובדה שעל אף ההצהרה כי נלמדו הלקחים משגיאות 'כור ההיתוך' וישנה הבנה כי על החברה בישראל לנהוג כחברה פלורליסטית, המאפשרת קיום רב תרבותי, עדיין, הלכה למעשה קיימת דרישה לשנות את השם על מנת להשתלב. הראפ הינו ז'אנר מוסיקלי המשתייך למוסיקה שחורה, מוסיקת הראפ מתבלטת כמוסיקת מחאה בסגנון בוטה, הסגנון מזוהה עם תרבות שכונות העוני והפשע בארה"ב:

אָלף תִּשַׁע מֵאוֹת 91, אֲנִי בְּמִשְׁבֵּר זְהוּת רֵאשׁוֹן,
 מְקַשֵּׁב עִם אָבָא בְּמִשְׁכַּד לְמִנְהֻלָּת – "הִי יִלְדוֹן,
 אֶתְּהָ לֹא אֶשֶׁם, זֶה אֲנַחְנוּ, לָנוּ קִשָּׁה לְהִגּוֹת
 אֶת הַשֵּׁם קִלְקִי מָה אֶתְּהָ חִיב פֹּה לְשָׁנוֹת –
 אוֹלֵי תִקַּח כְּמָה שְׁנִיּוֹת, תִּחְשַׁב עַל שֵׁם יִשְׂרָאֵלִי?
 אֲבָרְהֶם יִצְחָק אוֹ יַעֲקֹב, שֵׁם כָּלְלִי אוֹ תִנְכִי."
 אֲחִי, חֲשַׁבְתִּי בְּתוֹכִי, מָה קִשָּׁה בְּקִלְקִידוֹן?
 זֶה קֵל כִּי זֶה דָּן, בִּי צִי, זֶה מְזַכֵּיר גַּם קִלְיָדוֹן.
 אִזְ שְׂאֲלֵתִי אִם אֲנִי חִיב לְהִשְׁתַּנּוֹת – הִיא אֲמַרְהָ שְׁכּוֹן.
 לֹא הִרְגַּשְׁתִּי שְׂאֲנִי שְׁבוּר – אֲבָל הִיא הִתְעַקְשָׁה לְתִקֵּן.
 הִיא אֲמַרְהָ "אֶת זֶה כָּלֵם עוֹבְרִים, זֶה חֵלֶק מִהַקְּלִיטָה,
 זֶה לֹא מָה שְׂאֲנִי מִחְלִיטָה, זֶה מָה שְׁקוֹרָה בְּכָל כְּתָה."
 אִזְ שְׁלוֹם כְּתָה אִי, קוֹרְאִים לִי... אֲרִיאֵל,
 דָּף חֲדָשׁ זְהוּת בְּדוּיָה כָּאֵן בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל,
 הִיא חִיכָה אֵלַי וְאֲמַרְהָ "זוֹ בְּחִיכָה מְעֻלָּה"
 חֲשַׁבְתִּי לִי נוֹאטָאָבֵר, הִתְחַלָּה חֲדָשָׁה.

(כושילאמאשלהם, 67: 2012)

במוסדות הקליטה הניחו, כי העולים מאתיופיה לא יצליחו להתמודד עם הבעיות שמזמנת לעולים שיטת הקליטה הישירה, ועם זאת לא רצו להיכשל ביצירת תלות רבה מדי של העולים במערכת הקליטה כפי שאירע בשנות ה-50. לפיכך גובשה תכנית קליטה ייחודית שאותה ניסו להתאים לצורכיהם של העולים מאתיופיה, לייחודם התרבותי ולהרכבם הדמוגרפי, במגמה לסייע להם להשתלב בתעסוקה ובחברה בכלל. תכנית זו התמקדה בהכשרה מקצועית ובמדיניות האכלוס. בתחום התעסוקה ניסו מוסדות הממשלה להתאים לעולים את סוג התעסוקה, זמינותה ואיכותה, להכשירם למקצועות מתאימים, לעודד עולים בשנות ה-40 לחייהם להתמיד בעבודה וכן לעודד נשים לצאת לעבודה. אך מערך הסיוע הממשלתי לא הכשיר את העולים במידה המצופה. מעצבי מערך הסיוע להשתלבות עולי אתיופיה בתעסוקה פעלו בהשראת תפיסה אנאכרוניסטית בדבר המרחק התרבותי העצום השורר כביכול בין "חברות מסורתיות" לבין "החברה המערבית". ביטוי רווח לכך היה הדימוי שלפיו העלייה של יהודי אתיופיה היה מבחינת דילוג מימי הביניים למאה ה-21 (סבירסקי וסבירסקי, 2002). ההנחה הייתה כי הכשרה מקצועית וקצבאות ביטוח לאומי יהוו כלי מרכזי בהשתלבותם של העולים בארץ ותמנע השתלבות בתחתית הסולם התעסוקתי. אולם, ניתוח נתוני התעסוקה מצביע על התמקמות של העולים בשוליות תעסוקתית, וכי משקלם של שני גורמים אחרים: ותק ורמת השכלה, היה גדול ממשקלן של תכניות הממשלה. בשנים 1998-2001 נמצא כי מרבית היוזמות לשילוב בתעסוקה היו סדנאות

להכנה לעולם העבודה ולא הכשרות מקצועיות ייעודיות. בנוסף, נמצא כי בשנת 2002, כ-20 שנה לאחר העלייה הראשונה, שיעור השייכות לכוח העבודה האזרחי של יוצאי אתיופיה היה נמוך משיעור השייכות לכוח העבודה האזרחי של כלל האוכלוסייה (בן-אליעזר, 2008).

סוגיית האכלוס התגלתה כבעייתית יותר: עולי הגל הראשון הועברו למגורי קבע ופיזורם הוכתב על ידי הימצאות מלאי הדירות הפנוי של חברת השיכון הציבורית "עמידר", שכן לא היה ביכולתם לרכוש דירות בשוק הפרטי. דיור ציבורי זמין נמצא בעיקר ביישובים שבהם כבר היו ריכוזים גדולים של אוכלוסייה בעלת פרופיל סוציו-אקונומי חלש. כך יצא שהתמקמו בשכונות צפופות בעלות איכות סביבה ירודה, על פי רוב בדירות דלות, ובשל הימצאותם של בניינים ריקים רבים בבעלות "עמידר", אוכלוסו בניינים רבים בעולי אתיופיה בלבד. תופעה שהתעצמה יותר כאשר וותיקי השכונות האלה עזבו אותן לאחר שיכונם של עולי אתיופיה בהן. בשנת 1993 השתנו דרכי הפעולה בסוגיית מגורי העולים. במקום לשכנם בדירות בבעלות ציבורית שרבות מהן, כפי שהוזכר, ביישובים חלשים, וכדי למנוע ריכוזים עדתיים בעירות הפיתוח, הוחלט על תכנית שמטרתה לעודד את יוצאי אתיופיה לרכוש דירות משלהם ביישובים במרכז הארץ, בעזרת הלוואות בתנאים מיוחדים. בכך ביקשו לעודד את היוזמה העצמית שלהם, לתת בידם את האפשרות להחליט על מקום מגוריהם על פי שיקוליהם והעדפותיהם, ולאפשר להם לרכוש מגורי קבע ולהיות לבעלי נכס רב-ערך. אמנם תכנית זו נועדה למנוע היוותרות של ריכוזים עדתיים באזורי עוני, אך השליטה על הוצאתה אל הפועל לא הייתה בידיהם של הוגיה. התברר, שהעולים העדיפו לרכוש דירות בקרבת בני משפחותיהם, בשכונות וביישובים שבהם הדיור זול יותר. עולים רבים נהרו אפוא דווקא ליישובים שאינם חזקים מבחינה סוציו-אקונומית: רמלה, קרית מלאכי, יבנה, פרדס חנה, קרית עקרון ועוד, עד שהוחלט לעכב את המשך ביצוע התוכנית (הכהן דבורה, עלייה וקליטה, 2001: 65-461).

בעיות ההשתלבות של יהודי אתיופיה

העלייה מאתיופיה הציבה בפני החברה הישראלית אתגר קליטה מיוחד במינו, בעיקר בשל ההבדלים הגדולים בינה לבין החברה הקולטת, ולנוכח ההיסטוריה של יחסי מדינת ישראל עמם לאורך השנים. בעיית הקליטה הראשונה שהתעוררה כפי שהוזכר קודם, קשורה בהחלתו של חוק השבות. יהודי אתיופיה הועלו לארץ על ידי המדינה כיהודים לכל דבר, שחוק השבות חל עליהם ומעניק להם אוטומטית אזרחות במדינה. אולם, גם לאחר פסיקתו של הרב עובדיה יוסף ז"ל בדבר כשרות יהדותם, עדיין סירבה הרבנות הראשית להכיר בהם כיהודים באופן גורף, ובמקרים רבים דרשה מהם לעבור תהליך של גיור. בני העדה ראו בדרישה זו עלבון צורב, ולאחר תהליך ממושך של משא ומתן ומחאות הסכימה הרבנות הראשית לקבל את בני העדה כיהודים לכל דבר, אם כי רבנים רבים מסרבים עדיין להשיא יהודים אתיופיים אלא לאחר גיור סמלי באמצעות טבילה במקווה. בעיית קליטה זו קשורה בבעיה אחרת הכרוכה בהשתלבות בחברה הישראלית, והיא בעיית הזהות של בני העדה. אימוץ הכינוי "יהודי אתיופיה" – על ידי החברה הישראלית ועל ידי בני העדה עצמם – מבטא את רצונם בהשתלבות מלאה בחברה הישראלית. אולם הטלת הספק ביהדותם של בני העדה פגעה קשות בתחושת ההשתלבות שלהם בחברה הישראלית, שכן היא המשיכה היסטוריה ארוכה של כינויים קיבוציים בעלי משמעות שלילית. שאלת כשרות יהדותם של בני העדה הטילה ספק גם בעצם זכותם לחברות מלאה בחברה הישראלית, זכות המבוססת על זהותם העצמית היהודית ועל המחיר הכבד ששילמו עבורה. על קשיי השתלבות אלה נוספו הקשיים שנגרמו ליהודי אתיופיה בשל צבע עורם, ובשל החשיפה המהירה לתרבות השונה תכלית שינוי מן התרבות האתיופית (שבתאי, 1999: 59-65). נושא נוסף בעל משקל משמעותי בהתערותם של יהודי אתיופיה הנו מעמדם של הזקנים בכלל והקסים בפרט. באתיופיה הזקנים זכו למעמד של מנהיגי הקהילה ואילו לאחר העלייה מעמדם נחלש. הקסים, כוהני הדת של יהודי אתיופיה, אשר זכו בעבר לסטטוס גבוה, זכו לאחר העלייה ליחס מעורב בתוך העדה ואף מחוצה לה. האנשים המבוגרים יותר שמרו את הכבוד וההכרה לקסים ואף הרגישו בהם כסלע יציב המסייע להם בהתמודדותם במים הסוערים בים הקליטה וההשתלבות בישראל. אך מנגד, נוצרה התנגדות למנהיגותם, בעיקר בקרב הצעירים בעדה שביקשו להשתלב בחברה הישראלית וגם להוביל את העדה כולה להשתלבות כזו. חלקם משום שנעשו חילוניים ולא רצו עוד לבנות את חייהם לפי הנורמות שהקסים ביקשו להנחיל. גם הממסד הדתי בארץ התקשה לקבל את מעמדם המיוחד של הקסים ככוהני דת, שכן הם לא היו רבנים במובן המקובל על הממסד הדתי

בישראל. מתחים אלו, יצרו קשיים נוספים על קשיי ההסתגלות. כאשר בני העדה צופים במנהיגיהם יורדים מגדולתם על ידי השלטון במדינה נראה הדבר כאילו המדינה לא מעוניינת בהשתלבות העדה כולה, כתופסת את בניה כאזרחים סוג ב'. אפשרות נוספת היא כי אם מתייחסים כך למנהיגי העדה אזי הסיכויים לנסות ולהשתלב עבור בניה הינם אפסיים.

בעיית השתלבות מרכזית נוספת של עולי אתיופיה הינה סגרגציה חברתית ומרחבית, העומדות בסתירה גמורה לרצון בהשתלבות שוויונית (הולט, 1977). אחד מביטויי הסגרגציה הוא מידה גדולה של הפרדה במערכת החינוך בין תלמידים יוצאי אתיופיה ובין תלמידים אחרים. הסגרגציה במערכת החינוך התבטאה גם בהכוונה של רוב התלמידים יוצאי אתיופיה למסלולי לימוד לא עיוניים, מה שהקשה מאוד על קבלתם לאוניברסיטאות (ובפועל מנע אותה). ביטוי אחר של סגרגציה הוא במגורים-היווצרותם והמשכיותם של ריכוזי מגורים של יהודים אתיופיים, לא רק במחנות הקרוונים, כי אם גם במגורי קבע כפי שהוזכרו קודם. כאמור, ריכוזים אלה מצויים לרוב בפריפריה מבחינה חברתית כלכלית, ונוצרו הן בתהליך של סלקציה שלילית שבו תושבים ותיקים מיהרו לצאת מאזורים שבהם התיישבו בני העדה, או להוציא את ילדיהם מבתי הספר שבהם לומדים ילדים מבני העדה, והן עקב בחירה חופשית, בשל רצונם של בני העדה לגור ביחד.

אפרת ירדאי, ממקימי הוצאת "רעב" מאמינה בכוחה של השירה השחורה האמריקאית לדבר לאנשים בישראל בכלל ובדרום בפרט, בעיקר בשל המחאה שהיא מכילה. בתשובתה לשאלה מדוע בחרו בשם רעב להוצאה עונה ירדאי כי זה רעב למשהו אחר, לאלטרנטיבה, למשהו רענן, קריאת תגר על הסדר הקיים ורצון לאתגר את המיינסטרים וההגמוניה שיש בשירה הישראלית (רעב לשינוי, כביש ארבעים, מגזין התרבות של הדרום, 03/2014). באסופת השירה הראשונה אותה הוציאה לאור עם שותפה ערן צלגוב הנקראת "כושילאמאשלהם, אנתולוגיה זמנית לשירה שחורה" תירגמו וערכו השניים שירים של ענקי השירה השחורה האמריקאית וגם של משוררים אתיופים מקומיים. "השירה השחורה מאופיינת במחאה שקל להזדהות איתה. רוב השירה הישראלית לא מתחברת לי למציאות שבה אנו חיים" טוענת ירדנאי "בשירה השחורה ישנם שירים העוסקים בחוויה של מה זה להיות במסגרת, שבה אתה נחשב השוליים. שאתה לא בדיוק הדבר הנכון. דוגמת שירו של לנגסטון יוז":

גם אני שֵׁר אֶמְרִיקָה.

אָנִי הָאֵחַ הַכֶּהָה יוֹתֵר
 אוֹתֵי הֵם שׁוֹלְחִים לְאָכֵל בְּמִטְבָּח,
 כְּשֶׁבָּאִים אוֹרְחִים,
 אֲבָל אָנִי צוֹחֵק
 אֲכַל הַיֵּטֵב
 וּמְתַחֵק.
 מְחַר,
 אֲשֶׁב לְיַד הַשֶּׁלֶחָן
 כְּשֶׁיָּבֹאוּ הָאוֹרְחִים.
 אֶפְתָּח לֹא יַעֲזוּ
 לוֹמַר לִי,
 "תֹּאכַל בְּמִטְבָּח"
 אָז.
 חוֹץ מִזֶּה,
 הֵם יִרְאוּ כִּמְהָ יָפָה אָנִי,
 וְיִתְבַּשְׁוּ-
 גַם אָנִי אֶמְרִיקָה.
 (כּוּשִׁילֵאמֵאשְׁלֵהֶם, 2012 : 4).

שיר זה נהגה ירדאי לבצע במופעי השירה אותם יזמה, אך פסקה מלעשות זאת לאחר שחשה הזדהות עמוקה וכואבת (ירדאי, אפרת, רעב לשינוי, כביש ארבעים, מגזין התרבות של הדרום, 03/2014). כשהיא נשאלת האם הייתה יכולה לכתוב משהו כמו "גם אני שרה ישראל!" היא עונה בתקיפות "לא. אני לא רוצה לשיר ישראל. אני לא רוצה להיות חלק מהדבר הזה של ישראל. אני לא מחפשת להתקבל, אל תעשו לי טובות. אני מחפשת להיות אני". בכך יש הרבה מן המשותף עם משוררי ערס פואטיקה ודור 1.5 שאף הם אינם מחפשים להתקבל לשום מסגרת כי אם להתחבר לתרבותם, לעצמם וזאת מתוך ביטחון כי הם בני המקום ואין להם צורך באישור של שום הגמוניה כזאת או אחרת.

במבוא של הספר כותבים ירדאי וצלגוב כי שירה שחורה, עבורם, היא שירה ישירה וישרה של כעסים לא מכובסים, לא מתנצלים, משכנעים. "שירה שחורה היא שירה שגורמת לך להחסיר נשימה, להתנודד באי נוחות, היא מכה. שירה שחורה, היא שירה ללא קוד פענוח, היא נגישה, היא התרופה לגטו של המחשבה של המותר והאסור. שירה שחורה היא התנגדות לנורמלי, היא הגרעין של האמת. שירה שחורה היא שירה". כשנשאלת ירדאי מדוע עליהם לציין זאת ששירה שחורה היא שירה? היא מצטטת את שירו של המשורר ישמעאל ריד:

רשימות כיס

להיות משורר צבעוני

זה כמו לחצות את

מפלי הניאגרה

בחבית...

(כושילאמאשלהם, 2012 : 42)

"באיזשהו מובן אני חושבת שעלינו לאתגר את המקום שאנו חיים בו, מהשוליים" אומרת ירדאי "עייפנו מלדבר ולבקר את הממשלה על מה שהם עושים. במקום זה אנחנו נבוא מהשוליים ונסדוק לאט לאט, עד שנמצא את המקום שלנו". היא מסיימת במשפט שמהווה את גרעין המאבק ומעיד יותר מכל על ההתערות בישראל: "לא בשביל להתקבל, אלא כדי שיהיה לנו את המקום שלנו" (רעב לשינוי, כביש ארבעים, מגזין התרבות של הדרום, 03/2014).

דרך מצוינת נוספת להביע את מציאת המקום של כל אחד מבלי לוותר על שמו, שפתו, תרבותו על מנת להתקבל נמצאת בשירו של הראפר, קלקידן קסא משה, הילד שנדרש לשנות את שמו בכיתה א' עלפי דרישת המנהלת:

המנהלת אז שידרה לי אתה החרגי פה בין כולם

כשהתבגרתי אז נודע לי, אני לא דפוק זה העולם.

אז קעקעתי על הגב, באמהרית את השם

סוגר מעגל דרך אגב, עם עצמי אני שלם....

לכל אדם בעולם יש זכות לקבוע גורלו

ניחא תשנו את השם שלכם, אבל את שלי ואת שלו?

עזבו את הדת או הציונות זו הדיקציה הגרועה שלכם

אומרים יהיה טוב בעזרת השם, שלי או שלכם.

(כושילאמאשלהם, 2012 : 67-69)

סיכום

מושג הזהות מותנה, הן מבחינה היסטורית והן מבחינה מושגית, במושג ההכרה. זהותו של אדם תלויה, בין השאר, בהכרתם של אחרים בה. מכיוון שזהות מותנית בהכרה של אחרים, היא אינה מתהווה רק מתוך מונולוג שאדם מנהל עם עצמו, אלא מתוך דיאלוג. במילים אחרות, הכרה בזהות מתהווה בתנאים של דיאלוג, תוך כדי משא ומתן עם אחרים (נחתומי, התביעות להכרה ועקרונות השיח, 2003 : 81).

מהי אם כן השיטה הנכונה לקליטת עולים חדשים? שיטת 'כור ההיתוך' הוכיחה כי על אף יתרונותיה בשלבי הקמת המדינה בהתמודדות עם עלייה גדולה מתרבויות שונות, על ידי אוכלוסייה קטנה עמוסת קשיים, היא אינה עונה על הצרכים האנושיים. בלתי אפשרי לדרוש מאדם לשכוח את עברו, זהותו, שורשיו וזיכרונותיו, להפכו לתלתי באוכלוסייה הקולטת ובמוסדותיה, וכל זאת בזמן בו הוא זקוק יותר מכל לקרקע מוכרת, בדמות התרבות ממנה הגיע הכוללת שפה, מנהגים, מוסיקה. חויית ההגירה הנה חוויה משברית, היא תולשת אדם מסביבה טבעית ומוכרת ומשליכה אותו לסביבה אחרת בה הוא זר. קליטתו בסביבה החדשה עשויה להיות קשה יותר אם נדרש ממנו להתחיל כילוח חלקי ואף טראומטית אם יצמידו לו דימויים שליליים ופוגעניים. ההיסטוריה הישראלית מלמדת כי שיטה זו לא רק כשלה אלא גם הניחה את יסודות השסעים המלווים את החברה בישראל עד היום. אך את השינוי וההתפתחות שחלו עם חילופי הדורות ניתן למצוא דווקא מתוך עיון בשירה, שם בני הדור השלישי כבר מביעים את ביקורתם באופן נהיר ואף בוטה. דבריהם מלמדים על התערות מוחלטת, על ההפנמה כי הם אינם נחותים מאחרים, וכי המדינה שלהם בדיוק כפי שהיא של כל יתר אזרחיה. אם נמצא עוול עליהם להשמיע את קולם, לתפוס את המושכות בידיהם ולשנות עוולות אלו.

לאחר שכשלה שיטת 'כור ההיתוך' אימצו רשויות המדינה את שיטת ה'רב תרבותיות'. העלייה הגדולה מברית המועצות נקלטה בשיטה זו אולם גם בה התגלעו בקיעים ועיוותים. על אף יישום הרעיון של 'קליטה ישירה', נושאים רבים נותרו עדיין בידי המוסדות הבירוקרטיים ושימרו את התלות בממסד. תהליכי הסוציאליזציה וההטמעה אשר נדרשו מהעולים בגישת 'כור ההיתוך' נחסכו אמנם מהעולים, אך אלו נוכחו לראות כי ילדיהם מנסים להתנער מתרבות הוריהם, משפתם וממנהגייהם, לחוש שייכים גם במחיר של הדחקה והיטמעות המאולצת. מקרה זה הוכיח כי גם כאשר המדינה ומוסדותיה אינם מכתיבים את ההיטמעות הרי שהצורך האנושי להשתלב הינו חזק ביותר. בשיטת 'הקליטה הישירה' הביאה משפחות רבות של עולים

להתיישב באזורים מוחלשים מבחינת דיור ותעסוקה, דבר שיצר מתח גובר בין הוותיקים לבין העולים, אשר נדמו בעיניהם כמתחרים על המשאבים המצומצמים. מתח זה הערים קשיים נוספים על קליטתם והשתלבותם בחברה.

בעליית יהדות אתיופיה, בעת "מבצע משה", כבר הכירו גופי הממסד הקולטים את חסרונות שיטת 'כור ההיתוך' ואת המשקעים שיצרה. לפיכך ביקשו לקבוע כבר בשלב התכנון מנגנון שונה ומותאם יותר. אלא שהביצוע התאפיין בפערים ונעשו טעויות רבות, אשר נמשכו גם בעלייה הגדולה יותר ב"מבצע שלמה" ובעלויות הנוספות שהתרחשו בראשית שנות ה-90. מבין הטעויות העיקריות שנעשו ניתן למנות את פירוק המסגרת המשפחתית-שבטית, שיכון העולים באתרי קרוונים זמניים במשך זמן ארוך מדי, שליחת הילדים לחינוך בפנימיות תוך ניתוקם מהתא המשפחתי והגדלת הקרע בתוך המשפחה. במובנים רבים קיימת הקבלה לתקופה בה שוכנו העולים במעברות בשנות ה-50, אותה היטיב לתאר אלי עמיר בספרו "תרנגול כפרות". בספר מתוארת שליחת הילדים ללמוד בפנימיות או בקיבוצים והיווצרות הניכור למסורת בית אבא ולמנהגים אליהם הורגלו. כתוצאה מכך נוצר נתק בין הילדים להוריהם, נתק בעל השלכות רבות על מידת ההתערות של דור ההורים והסבים, כיוון שלרוב הדור הצעיר הוא המהווה את הגשר לקשיי ההגירה: הוא זה אשר קולט את השפה, את המנהגים החדשים ומסייע להוריו לגשר על פערים אלו. אך כאשר בני הדור הצעיר נשלחים באופן גורף לפנימייה, כפי שקרה בעליית יהדות אתיופיה, נעלמים להוריהם גשרים אלו להשתלבות בחברה ובסביבה החדשה. דבר זה מוביל להסתגרותם ולקשיי קליטה מתמשכים. מדובר במעגל בלתי פוסק, כיוון שהילדים המוצלחים יותר בלימודים מעמיקים את הפער ממשפחתם, ואלו שמצליחים פחות מזהים את הקושי והדלות ומאבדים את שאיפותיהם.

מהו אם כן המפתח הנכון להיטמעות בחברה? מהי הגישה הנכונה לקלוט מהגרים, עולים?

במשך כתיבת העבודה והמפגש עם הנושא הטעון הזה ובחינתו בהקשר לשלוש אוכלוסיות שונות בתקופות שונות, ישנם מפתחות רבים להצלחה, אך המפתח העיקרי שבהם הוא מפתח התרבות. לבני האדם יש תרבות כשם שיש להם פנים. התרבות אינה דבר מה המוסף על קיומם של בני אדם כיצורים אנושיים, בלעדי התרבות הם אינם יצורים אנושיים. בני אדם נולדים לתוך תרבות ולא לתוך קיום מנותק מתרבות. התרבות מכוננת את זהותם של בני האדם כ"ישים" קונקרטיים, היא מכוננת את השפה שלהם ואת מרבית המנגנונים שדרכם הם מתנסים בקיום. היא

מספקת הן את חומרי הזיכרון והן את עיצובו התודעתי, ויש לה תפקיד חשוב בעיצוב דפוסי התקוות והעתיד (שגיא, מחויבות ערכית וזהות בקיום רב-תרבותי, 2003, 62).

על אף הציפייה כי המהגרים למקום חדש ישתלבו בו ולא יבדלו, לא תתאפשר השתלבות כאשר מבטלים את תרבותו של המהגר ומנסים לכפות עליו תרבות חדשה, טובה ומתקדמת ככל שתהיה. ההשתלבות ואף ההיטמעות תוכלנה להתרחש רק כאשר האדם יגיע עם מטעניו, מבלי להרגיש נחות וככלי ריק. על החברה הקולטת לדעת זאת ולעודד את המהגר להתגאות בתרבותו ולמצוא את מקומו, כי רק כך תוכל להובילו להשתלבות. ניסים קלדרון היטיב לתאר זאת באומרו כי יוצאי המערב רחשו כבוד למוצרט וטולסטוי וחשבו בעומק אמונתם שטולסטוי הוביל אל חצר כינרת. אך הם לא כיבדו את סבו של הבבא ברוך כיוון שלא פענחו איך מן הסבא הזה נוצרה נתיבות (קלדרון, מן הריבוי אל הסולידריות, 2003: 131).

אך בתוך מנהרת הקליטה והקושי ישנו אור בקצה. מה שהבשיל רק בדור השלישי של העולים משנות ה-50 ומתבטא בשירה כפי שהוצגה, כתיבה ישירה ונטולת דימויים, מבשיל תוך דור ואף פחות אצל העלייה מברית המועצות ומגלה ניצנים בדור השני של העולים מאתיופיה, שעדיין בחלקה משתמשת בשירה אפרו אמריקאית כדרך הבעה. זאת בדומה לדימויים של לאה גולדברג (הציפור ועץ האורן) שסייעו למעין 'הרחקה', ו'התנצלות' משום שעדיין לא הוסרו כלל החסמים. כאשר האדם גאה בשורשיו, בתרבותו, במשפחתו, הוא בעל עמוד שידרה איתן, בעל הבנה כי בידי לשנות, וכי אין משהו שאינו בהישג ידו, לא בהיבט הפוליטי ולא התרבותי. אז ורק אז יכולה השירה להיכתב באופן נוקב וישיר, באופן בוטה ולא מתנצל כי היא נכתבת על ידי **בן המקום**.

אחרית דבר והמלצות

ישנה טענה החוזרת על עצמה כי כתיבת שירים נוקבים וביקורתיים אינה מסייעת להתאקלמות ולהשתלבות בארץ באופן מלא, וכי חבל ומיותר להעלות את עוולות העבר. רבים יטענו כי הטעויות שנעשו התרחשו לפני זמן רב וכי מדינת ישראל הפיקה את לקחיה. הדברים, כך יאמרו, שונים בתכלית בימינו. כל זמן שתמשיך להיכתב שירת מחאה שכזו היא תהווה מכשול בדרך לקליטה מלאה.

אמירות בסגנון זה חיזקו את רצוני לבדוק מה מביא משוררים צעירים לכתוב שירה שכזאת? אם אכן צודקים הטוענים כי שירת המחאה מעכבת את היטמעותם של יוצאי מדינות האסלאם אז מדוע יש שירים כה נוקבים הנכתבים על ידי קבוצת משוררים צעירים יוצאי מדינות ברית המועצות? כך, במהלך קריאת מאמרים, ראיונות והתעמקות בשירים הגעתי לכדי הבנה כי הטענות המועלות הינן מוטעות וחידדתי את הטענה כי דווקא הכתיבה הישירה והנוקבת מעידה על מידת התערות הקבוצה במדינה. כפי שהיטיב המשורר דרוויש לנסח "כי מי שכותב על המקום, הוא בן המקום". מרגע זה ואילך תהליך הכתיבה והלימוד קיבל תפנית והבחנתי כיצד דרך הסתכלותי על הטקסטים השתנתה. כך הכתה בי ההבנה כי יש להתגאות על התעוררותה של שירת המחאה והתוכחה, ובעיקר מעודד להיווכח כי מה שנמשך שניים ואף שלושה דורות בקרב יוצאי ארצות האסלאם, נמשך דור עד דור וחצי בקרב יוצאי מדינות ברית המועצות. אחד ההסברים שהעליתי לקיצור זה בזמנים מקורו בשינוי גישת הקליטה, מיכור ההיתוך לירב תרבותיותי (על כל מגבלותיה). מה אם כן ניתן ללמוד על התערותה של יהדות אתיופיה? ראשית, ישנה שירת מחאה ותוכחה, יש התעוררות בקרב צעירים בני הדור השני והשמעת ביקורת על המדינה והחברה. אך, כפי שלא גולדברג השתמשה בדימויים על מנת לבטא את רחשי ליבה, על מנת לעמעם את הרגשות החבויים למולדתה הישנה, כך גם אצל חלק ממשוררי יהדות אתיופיה. בקרב שירי מחאה של משוררים אפרו אמריקאים קיימת יצירת חיץ שתפקידו במקרה זה לעמעם את הביקורת הנוקבת שלהם כלפי המדינה והחברה. אך האם עלינו כחברה לקבל כי רק בדור השלישי או הרביעי של יהדות אתיופיה נגיע להכרה עצמית שלהם בתרבותם? האם נכון הוא כי יעברו את כל שלבי ה'אבולוציה' שעברו המשוררים יוצאי מדינות האסלאם? אולי נכון יותר לנסות וללמוד מה אפשר ליהדות ברית המועצות לכתוב שירת מחאה כבר בדור הראשון?

תשובתי לעניין זה משולבת בהמלצות: ראשית, על מדינת ישראל לקחת את **תרבות** יהדות אתיופיה ולהעלותה על נס, לתמוך בהקמת מוזיאון המפאר תרבות זו, לאפשר

לכל תלמיד במדינת ישראל ללמוד על עושר תרבות זו ולבקר במוזיאון. לעודד יצירה המספרת אודות התרבות - פרוזה, מחזאות, ריקוד ועוד. יחס זה כלפי תרבותם של יהודי אתיופיה יחזק את זהותם וייצב את הקרקע תחת רגליהם. שנית, באשר לגישה הנכונה ביותר בקליטת עולים חדשים המלצתי היא כי על המדינה לאמץ גישת קליטה המשלבת בין שתי הגישות ותיקרא בשם: "ישראליות רב-תרבותית". לא עוד האמונה כי "אליק בא מן הים" ללא עבר, ללא שורשים במקום מסוים ומרגע שדרכה כף רגלו במדינה החלה להתעצב זהותו. אלא, הבנה כי "אליק" כשם קוד לעולה, בא מתרבות, שפה וזהות שאל לנו לבטלה, אלא לאפשר לו לשמרה ולבצע התאמות שיאפשרו לו להשתלב. עיקריה של הגישה הם בהכרה שישראל הנה מדינה של תרבויות שונות, עובדה המייצרת סוג של ישראליות ייחודית ולא ניסיון למחוק תרבויות שונות על מנת לבנות ישראליות אחרת כפי שניסו בשנותיה הראשונות של המדינה. כך יתאפשר לעולה לקצר את משך הזמן לקליטתו ולהיטמעו בחברה.

מקורות

- אבר א' (2016), התשובה הרוסית לערס פואטיקה, Ynet, 31.01.16.
- אליהו א' (2008), **אני ולא מלאך**, תל אביב: הליקון.
- אלתרמן נתן (2011), **הטור השביעי, כרך רביעי**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- ביטון ארז (1976), **מנחה מרוקאית**, תל אביב: עקד.
- בן-הראש מ' (1994), **קינת המהגר: דיוקן המשורר בראי המשפחה**, תל אביב: ירון גולן.
- בן-הראש מואיז (2000), **לחם החלום (שירים)**, תל אביב: ירון גולן.
- בן-הראש מואיז (2008), **משם באתי (שירים)**, ירושלים: מובן.
- בן-סימון דניאל (2016), **המרוקאים**, ירושלים: כרמל.
- גולדברג לאה (1986). **כתבים, שירים ב'**, תל אביב: ספרית פועלים.
- גורמזאנו-גורן יצחק, עלון קציעה (עור') (2010), **הכיוון מזרח**, 20 (שירה), תל-אביב: בימת קדם.
- הולט דיוויד (1997), **יהודי אתיופיה באור הזקורים**, ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים.
- הכהן דבורה (1994), **עולים בסערה, העלייה הגדולה וקליטתה בישראל 1948-1953**, ירושלים: יד יצחק בן-צבי.
- חסן רועי (2014), **הכלבים שנבחו בילדותינו היו חסומי פה**, תל אביב: טנג'יר.

חתוכה שלומי (2015), **מזרח ירח**, תל אביב : טנג'יר.

טיילור צירלס (2003), הפוליטיקה של ההכרה, **רב-תרבותיות במבחן הישראליות**, ירושלים : מאגנס.

יער אפרים, זאב שביט (2001), **מגמות בחברה הישראלית, כרך א'**, רמת אביב : האוניברסיטה הפתוחה.

ירדאי אפרת (2014), רעב לשינוי, כביש ארבעים, **מגזין התרבות של הדרום**, 03/2014.

ירדאי אפרת, ערן צלגוב, (2012), **כושילאמאשלהם, אנתולוגיה זמנית לשירה שחורה**, תל אביב : רעב.

ירמולוב אלקסה אנסטסיה, (2015), עד כאן (שיר) בתוך : הלוואי שהייתי זגורי : עולים מרוסיה מנפצים סטריאוטיפים כואבים, **הארץ**, 3.4.2015.

נחתומי אוהד (2003), **רב-תרבותיות במבחן הישראליות**, ירושלים : מאגנס.

עמיר, אלי (1983), **תרנגול כפרות**, תל אביב : עם עובד.

קימרלינג ברוך (2004), **מהגרים, מתיישבים, ילידים**, תל אביב : עם עובד.

קיסר עדי (2014), **שחור על גבי שחור**, תל אביב : גרילה תרבות.

קלדרון נסים (2001), מן הריבוי אל הסולידריות, **רב-תרבותיות במבחן הישראליות**, ירושלים : מאגנס.

ריף אלקס (2016), התשובה הרוסית לערס פואטיקה, **Ynet**, 31.01.16.

שגיא אבי (2001), מחויבות ערכית וזהות בקיום רב-תרבותי, **רב-תרבותיות במבחן הישראליות**, ירושלים : מאגנס.

נספח - השירים¹

עגילי היהלום של אימא/ אלקס ריף

אימא.

בגיל שלושים,

ענדתי את עגילי היהלום שלך

והתרברבתי בגאווה:

"הם נקנו שם".

בסתר,

בשווי משכורת ארבע חודשית,

עשיתי אותך פרטיזנית

לוחמת חירות, גיבורה לאומית.

עלית כי רצית,

ורצית, כמוכן, כי היית ציונית.

השראת שארית הפליטה,

לא עוד זרות גלותית.

ולא סיפרתי –

על מחיקת החלומות,

ניקיון הרצפות,

והחרדה.

ולעת ערב,

בשסינמתי לדון את חניף לכוס רמניה,

רציתי להוריד העגילים

ולא הנה.

השקר שלי התאחה לתוכי

כמו פור היתוף מוצלח,

---

¹ שירים שלא הובאו במלואם בעבודה.

כְּמוֹ גּוֹזָה.

שִׁירַת הַגִּירָה / קֹאֲרִינָה ס. לִינְצְקִי

כָּאֵן עַל הַבְּמָה

כְּמוֹ עַל שֶׁלֶג יְחִפָּה

הַתְּבַקְשָׁתִי בְּשִׁירַת הַגִּירָה

שְׁלִי.

לָמָּה אֶת מוֹטְרָדְתִּי?

הַקֶּהֶל יִתְחַבֵּר

הָרִי אֲנַחְנוּ מֵאוֹתוֹ הַחֹמֶר

לֹא סוֹפְרִים אֶת סְפִירַת הַעֹמֶר

לֹא מְדַלְקִים גִּירוֹת שַׁבָּת

וְלֹא עוֹשִׂים הַבְּדֻלָּה -

לֹא תִהְיֶה לְבִטְלָה

שִׁירַת הַגִּירָה

שְׁלֵד.

”אֲנַחְנוּ” הַרוֹסִים הָאֵלֶּה

גַּם בְּנִקְיוֹנוֹת וְגַם בְּתֵאֵטָרֹאוֹת,

רוֹקְדִים עַל כָּל הַחֲתָנוֹת

בְּעֶקֶר בְּקִפְרִיסִין וּבְפֶרֶג

”זֶה הַמְּנִהָג יִקְרָתִי, הַמְּנִהָג”

אִם תִּרְצִי לִהְיוֹת אֵתִי

תִּתְגַּיְרִי -

אֵת.

החלכה כהלכתה
איתנה – הוד מעלתה
האב מקרי
האם היא חתימתך
ואמי גם חומתי, חברתי, חמלתי,
האם היא המקנה
שדרכו הילד בא לעולם,
ואמי גם תקנותי, תרועתי, תחזיתי
כל הקרבים שלי,
למדה אותי גם איך לנשם
לנצח אני והיא – אותו הלא.

אך לי אומרים פסולה
והתבקשתי בשירת הגירה.

שיר הגירה, הגדרה עצמית/ ריטה קוגן

"את נראית לא מפה. / את נראית לא משם. / למה קר לך? את רוסיה! / למה חס לך? את
מישראל! / יו! אין לך מבטא / דוקא יש לך מבטא. / את יהודיה? משני הצדדים? /
כמה זמן את בארץ? / עשרים שנה בארץ ועוד לא התרגלת? / מאיפה הגעת? / (אני מתכוון
— משם) / (אני מתכוון – מפה) / שמאלנית? מוזר. את רוסיה! / יש חבר? אין? מוזר. את
רוסיה! / לא תזדוני אתי? לא מתאים. את רוסיה. / הזדינת אתו? כבר? נו בטח, את רוסיה".

עד כאן/ אלקסה אנסטסיה ירמולוב

אל תפתחי את היין
אל תגעי במחבת
רגע, נטלת כבר ידיים?
אז איך ה"גוי" לא נשטף?
היי! לא לגעת! רק להסתכל.
תודה לאל, עם ישראל- אחים!
רק אל תשכחי להגיש מסמכים..
והלוואי שהייתי זגורי
אבל מה לי ולחריימה
אני אנסטסיה
לא כמו הנסיכה של דיסני
כמו הילדה שמתכווצת למשמע הזרות שבשמה
שמבטאה את השם משפחה בקלון ואשמה
מה? לא רואים שאני רוסיה? איזה יופי!
מחקתי את המבטא, עכשיו אין בי דופי!
הנה הסנדלי שורש והחולצת סוף מסלול,
תבדקו את הפלייליסט, שומעת רק אריק וחבורת הלול
מעולה! רק לא לשחק עם האוכל.
בחייאת ראבק תלכי לבית דין, תעשי קורס נתיב חודשיים ותחיי בנחת
תוסיפי עוד שם יהודי, אל תהי קוץ בתחת
בנתיים, הבאנו משגיח לוודא, שאת לא מבשלת
אוף איתך! לא קראת את השלט?
זאת מסיבה פרטית ל vip של אלוקים!
לאן את זוחלת?...
גיור סוציולוגי? תמשיכי לחלום.

גם אם תקראי לבניך איתמר ואבשלום,

גם עם חוק השבות שהביאך עד הלום,

אין מנוס.

תשבעי לשלושה רבנים- שאת מאמינה באלוהים.

חילונית רוסיות? זאת לא אפשרות.

רוצה גם וגם?

תחי בזרות.

ארבעים שנה במדבר

אלפיים שנות גלות

שנתיים תתני בצבא

שיט, חבל שרק ברוסיה הייתה התבוללות..

נמחקה לי החותמת כשרות,

היום זה לא כמו עם רות...

תפלה התפילה

ואין דרך ארץ

וגם לא יעזור לי להצביע למרצ

סליחה שעליתי, הייתי בת שבע. לא אמרו בנתב"ג שגויים לא חותמים קבע

התעודה כחולה

הלב לבן

רק אל תגעו בטלית, את לא מכאן!

יין ישמח לבב אנוש

אלא אם כן ברצונך לפתוח

הכי חשוב ליהודי

זה לזכור

ולא לשכוח.

תקציר שיחה / ארז ביטון

מה זה להיות אותנטי,
לרוץ באמצע דיזנגוף ולצעוק ביהודית מרוקאית.
"אנא מן אלמגרוב אנא מן אלמגרוב"
(אני מהרי האטלס אני מהרי האטלס).
מה זה להיות אותנטי,
לשבת ברזול בציבעונין (עגאל וזרביה, מיני לבוש),
או להכריז בקול: אני לא קוראים לי זוהר אני זיש (שם מרוקאי).
וזה לא, וזה לא,
ובכל זאת טופחת שפה אחרת בפה עד פקוע חניכיים,
ובכל זאת תוקפים ריחות דחויים ואהובים
ואני נופל בין העגות
אובד בבלייל הקולות.

ארז ביטון / אמי משדלת ציפור

אמי מְשַׁדֶּלֶת צִפּוֹר שְׁקוֹרָאִים לָהּ - תַּמְבִּיטָרָת
אמי מְפַזְרָת זְרַעוֹנִים לְצִפּוֹר שְׁקוֹרָאִים לָהּ תַּמְבִּיטָרָת
כָּךְ בְּמִטְפַּחַת רֵאשׁ, רְכוּנָה,
בְּעִמְדָה שֶׁל צִפּוֹר
אמי נוֹבֶרֶת בְּצַפְצוּפִים
מְצַרְפֶּת אוֹתוֹת לְמִצָּא עֲקֵבוֹת מִמְקוֹם אַחֵר:
"הִנֵּה סִכָּה שֶׁל נְצָרִים,
הִנֵּה יִלְדָה גְבוּרָה מְעַלְלֵי לֹת עֶרֶב,"
כָּךְ בְּמִטְפַּחַת רֵאשׁ, רְכוּנָה
נִזְרָקֶת מְעוֹנָה לְעוֹנָה בְּהִבְטָחוֹת עֶרֶב,
לְמָה אֶת מְתִינָה
לא תְעוּפִי
יִלְדָה גְבוּרָה מְעַלְלֵי לֹת עֶרֶב.

מִטְפַּחַת הַשְּׁלוֹם
סִכַּת הַשְּׁלוֹם לָךְ אָמִי בְּשִׁנְתְּךָ הַלְיָלָה,

אָנִי שְׂאֵשָׁאֵר עַר
בְּטַבּוּרֵי תַפּוּר לַחֲלוּמֶיךָ
שׁוֹמֵר סִכָּה שֶׁל נְצָרִים.

מתחת לפני האדמה/ אלי אליהו

וּמָה לַעֲשׂוֹת שְׂאֵצְלִי
הַנְּתוּחַ הַצְּלִיחַ וּבִגְדֶיךָ
מִתָּה. וְלֹא נוֹתֵרָה
אֶלָּא הַמוּסִיקָה שֶׁהִיא אָבִי
שׁוֹמֵעַ בְּתַחֲנוּת הַבוֹשָׁה,
כְּשֶׁהִמְתִּיחַ בְּחַנְיֹן הַתֵּת-קַרְקָעִי,
לְקַחַת אוֹתִי אֶל צָבָא הָעָם
בְּדַרְכּוֹ לְעִבּוּדָה.

וְלֹא אֶשְׁכַּח לְעוֹלָם
אֶת עֵצָב דָּדוּ הַמְּגִשְׁשֵׁת
אֲחֵר הָעֵבְרִית, לְהַחֲלִיף מִהֵר,
לְפָנַי שְׁיוּצָאִים וְעוֹלָיִם
מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה.

ריצתו של העולה דנינו/ נתן אלתרמן

כּוֹ, קִטֵּעַ שְׂכֹזָה גַם הוּא בִל יַעֲדֵר
גַם הוּא בִל יִשְׁכַּח. דָּף אֵלֶם וְאִשָּׁם.
דָּף בְּזִיוְנוֹ שֶׁל אֲבִי אֲשֶׁר נִיתֵר, נִיתֵר
וּרְץ, וְתִינּוּקִיו רֹאִים דּוּמָם.

דָּף בְּזִיוְנוֹ שֶׁל אֲבִי אֲשֶׁר שִׁיבַת-צִיּוֹן
צִיּוֹתָהּ עֲלִיו קִפְץ, וְהוּא, בְּעִיגוּלוֹ,
אֵץ, אֵץ, וּבִלְבָבוֹ תַפִּילָה לֹאֵל עֲלִיוֹן

כי יעזרו לבל נרגיש חולי רגלו...

ואל עליון שמע! וכה אמר לו אל:

רוץ, רוץ, עבדי דנינו...

רוץ כי לא תמעד.

אתך אני! אם זה החוק-לישראל,

יכול נוכל לו שנינו כאחד!

רוץ, רוץ, עבדי דנינו...

עורך אני...

רוץ, רוץ ואל תחת. כי אכסה מומך.

אבל לא אכסה עלבון תחיית עמי

אשר זיוה נוצץ בדמעך.

מהגר/ מואיז בן הראש

הוא בן

שְׁתֵּם עֶשְׂרֵה

בְּנֵי תְּעוּפָה

עוֹמֵד לִיד אִמּוֹ

חוֹשֵׁשׁ

שְׁמֵחַ

עֲדִין לֹא יוֹדֵעַ

שְׁכַל שְׂיַעֲשֶׂה מֵעַכְשָׁיו

וְהִלָּאָה

יְהִיָּה

טְעוּת .

ואלה שמות/ שלומי חתוכה

ואלה שמות בני ישראל היוצאים ממצרים
ומרוקו
ותימן
וכורדיסטן
ופרס
ועיראק

ובואו ארצה שלש מאות אלף
אבק אנשים

ואבק אנשים הולידו את
זרע שלא ידענו כמותו בישראל
ואת

אוהבים שמעבידים אותם בפרך
וזרע שלא ידענו כמותו בישראל הוליד את רמתם עולה רק במעט
על רמת חיות שנתפסו
ואת

נהימתם דומה
לנהמת חיות

ונהמת חיות הולידה את בבונים
ובבונים הולידו את טובים רק במעט
מן הערבים אתם חיו
ונחותים מן הערבים
אליהם התרגלנו

והם הולידו את פלנגות
ופלנגות הולידו את פרענקים
ופרענקים הולידו את צ'חצ'חים
והם לא נחמדים הולידו את הם לא אחים שלי
והם לא אחים שלי הולידו את
רמתם הרוחנית והאינטלקטואלית נמוכה
ואת תרבות
בשפל המדרגה
ותרבות בשפל המדרגה הולידה את תרבות נחותה
ותרבות נחותה הולידה את
תרבות של מופלטות

וְכִמָּה קְבָרִים
וְהוּן הוֹלִידוּ אֶת בְּרֵבְרִים
וְאֵת עֲצָלָנִים כְּרוֹנִים
וְתִרְבוֹת נְחוּתָה הוֹלִידָה אֶת זָבֵל
שְׁלֹא בָּרָא הַשֵּׁטָן
וְזָבֵל שְׁלֹא בָּרָא הַשֵּׁטָן
הוֹלִיד אֶת תַּת רָמָה
וְשָׁנֵי אֶקוֹרְדִים.

וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיּוֹצְאִים מִמִּצְרַיִם
וּמְרוֹקוֹ
וְתִימָן
וּכְוִיִּדִיסְטוֹן
וּפְרָס
וְעִירָאק

וּבְוֹאוֹ אֶרְצָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלְף
אֲבָק אֲנָשִׁים
וְכֻלָּם הוֹלִידוּ
בְּנוֹת וּבְנִים-
פְּרָחוֹת,
וְעֶרְסִים.

בְּמִדֵּינַת אֲשַׁכְנֵז / רוֹעֵי חֶסֶן

בְּמִדֵּינַת אֲשַׁכְנֵז הַשֵּׁקֶד פּוֹרַח
בְּמִדֵּינַת אֲשַׁכְנֵז מְצַפִּים לְאוֹרַח
לֹא לְשִׁתְּף
רוֹחֲצִים יָדִים בְּסַבּוֹן וְגַם אֵז
נוֹגְעִים מִרְחוֹק
לֹא תוֹקְעִים כֶּף
בְּמִדֵּינַת אֲשַׁכְנֵז אֲנִי אֲכַל
חֲרִיף וּבֵית חֶם
בְּמִדֵּינַת אֲשַׁכְנֵז אֲנִי מוֹפְלָטָה
אֲנִי חֲפָלָה
אֲנִי כְבוֹד
אֲנִי עֲצָלָן
אֲנִי כָּל מָה שְׁלֹא הָיָה פֶה פֶּעַם

כְּשֶׁהַכֵּל הָיָה לְבָן
אֲנִי הִהְרַס
הַחֲרָבָן
הַשָּׂד הַמְזֻזָּן
הַעֲבָרָן עִם הַכֶּפֶה
בְּבֵית הַמְשֻׁפָּט
אֲנִי קִבְּרֵי צְדִיקִים
וּקְמֵעוֹת
אֲנִי עָרֶס
אֲנִי נְאֻלָּה
כַּפִּים
וּמוֹסִיקָה זוֹלָה
תַּת תַּרְבוֹת
תַּת רָמָה
אֲנִי שָׂרֵשׁ עֵקֶשׁ
וְקוֹץ בְּתַחַת
אֲנִי שִׁקְרָן
הָרִי הַגִּזְעָנוֹת הַיָּא נְחֻלַּת הָעֶבֶר
וּמִתָּה מְזֻמָּן
אֲנִי לְקַחוּ לִי שְׂתוֹ לִי
אֲנִי סִתָּם בְּכֵן
אֲנִי עֲצָם
בְּלִתִּי מִזֶּהָה
תִּקְוֶעַ לְךָ כָּאוֹן

לא ראית אותי כְּשֶׁהִלְכֵתִי עַל הַמַּיִם כְּמוֹ יֵשׁוּ
וְלֹא כְּשֶׁסָּפַרְתִּי אֲגוּרוֹת כְּמוֹ שֶׁסָּפַרְתָּ כּוֹכָבִים
וְלֹא כְּשֶׁהִנְבִּטְתִּי שְׁעוּעִית בְּצִמְרֵן גִּפְּוֹן כְּדִי לְלַמֵּד מִמֶּנָּה
אִידָּ צוּמְחִים
וְלֹא כְּשֶׁהִתְעוֹרַרְתִּי לְפָנוֹת בְּקֶרֶת לְצִפּוֹת ב-NBA-
כְּדִי לְרֹאוֹת שְׁחָרִים מְרַחֲפִים בְּקֶרֶקֶס שֶׁל לְבָנִים
וְלֹא כְּשֶׁלְּמַדְתִּי אֲנִי גִילִית מִJay z-
כִּי הֵייתִי חַיֵּב לְדַעַת מָה שֶׁיֵּשׁ לִילָד מִהַגִּטוֹ לְהַגִּיד
וְלֹא כְּשֶׁהִתְאַהֲבֵתִי בְּרוּמֵי אֲבוּלְעִפְיָה
כִּי הֵיא סְמֵלָה בְּשִׁבִילִי אֵת כָּל מָה שֶׁהִפְנִמְתִּי כְּיֵלָד
שֶׁאֲבוּלְעִפְיָה לְעוֹלָם לֹא תוּכַל לְהִיּוֹת
וְלֹא כְּשֶׁהִשְׁתַּכַּרְתִּי כָּל לַיְלָה
לְמֵרוֹת שֶׁאֵף פֶּעַם לֹא אֶהֱבֵתִי לְשִׁתוֹת
וְלֹא כְּשֶׁשָּׁנְאוֹתִי עֲרָבִים

כְּמוֹ שֶׁלְמַדּוֹ אוֹתִי בְּשַׁעֲרֵי הַיְסוּטוֹרָה לְשָׁנָא
וְלֹא כְּשֶׁחֲשַׁבְתִּי עַל אִמָּא שְׁלִי בְּטַקְסֵי יוֹם הַשׁוֹאָה
כְּדִי לְהַצְלִיחַ לְבָבוֹת
וְלֹא כְּשֶׁשָּׁנֵאתִי שִׁירָה וּמְשׁוֹרְרִים
כִּי לֹא סָפְרוּ לִי שְׁשֻׁטְרִית וּבֵיטוֹן וְדָדוֹן וְחֲתוּכָה
גַּם כּוֹתְבִים שִׁירִים
וּבְכָל זֹאת בְּנִיתִי לְעֶצְמִי סִפְרָה
שֶׁל שִׁירָה וְסִפְרוֹת אֲשֶׁכְּנַזֵּית
וּכְמוֹ אֶת־אִיֶּסֶט הַקּוֹרָא בְּכַתְבִּים קְדוּשִׁים
כְּדִי לְדַעַת אֵיךְ לֹא לְחַשֵּׁב
כֵּן קָרָאתִי אֶת כָּלֵם
כְּדִי לְדַעַת אֵיךְ לֹא לְכַתֵּב

לֹא הִתְאַבְּלִיתִי עַל קִנְיוֹק
וְשִׁרְפִיתִי אֶת הַסִּפְרִים שֶׁל נֶתָן זָד
וְלֹא חוּגַג לָךְ עֶצְמָאוֹת
עַד שֶׁתִּקְוִים לִי מְדִינָה

אִם תִּגְרָשִׁי אוֹתִי אֵלַיךְ

רַק אֵל תִּקְרָאִי לִי בְּשִׁמוֹת
הַבְּנֵת?

אני המזרחית/ עדי קיסר

אֲנִי הַמְּזֻרְחִית

שֶׁאַתֶּם לֹא מְכִירִים

אֲנִי הַמְּזֻרְחִית

שֶׁאַתֶּם לֹא מְזִכְרִים

שִׁיּוֹדַעַת לְדַקְלָם

את כל השירים
של זהר ארגוב
וקוראת אלבר קאמי
ובולגקוב
מערבבת הכל לאט לאט
על אש קטנה
חלב ובשר
שחר ולבן
האדים מרעילים
את השמים כחל לבן
שלכם.
מה תעשו לי?

אני נושמת בעברית
קונה באנגלית
אוהבת בערבית
כפרה על הסורכ
מתבקינת במזרחית

The revolution will not be televised

The revolution will not be televised

כי בטלויזיה יש רק פרסומות
של כל מיני בלונדיניות
אולי בגלל זה קראו לי בבית ספר
כושית בהפסקות
אני באמצע
לא לכאן ולא לכאן
אם הייתי צריכה לבחר

הייתי בחרת

אפרו תימן.

מה תעשו לי?

אל תגיד לי איך להיות מזרחית

גם אם קראת אדוארד סעיד

כי אני המזרחית

שלא מפחדת ממך

לא בועדות קבלה

לא בראיונות עבודה

ולא בשדות תעופה

למרות שאתה שואל אותי

לא מעט שאלות

בעינים מאשימות

מחפשות בי שאריות ערביות

לכמה זמן הגעת

וכמה כסף יש לך

לא באת לכאן לעבד נכון?

לא באת לכאן לעבד נכון?

מה תעשה לי?

והנה אני עומדת במרכז השבע

רחוק מהפריפריה הרעבה

ולמדתי לדבר אקדמית

לנסע בקו 25

ולמדד את המרחק

בין השכל ללב
רק כדי להבין
את הדרך לבית שלי
איפה שאמא ואבא
אף פעם לא דחפו לי
ספר ליד
אבל כרכו את הנשמה
שלהם בשלי
בהוצאה עצמית
בכל פעם
שלקחו אותי
לספריה העירונית
בכל פעם שבקשו
אל תקראי בחשך
יהרסו לך העיניים
אז יצאתי לאור .
מה תעשו לי?

ואתם גוערים
אם תפסיקי לדבר על זה
זה כבר לא יהיה קים
אם תפסיקי לדבר על זה
זה כבר לא יהיה קים
כי היום כלם מתחננים עם כלם
שימו מוזיקה מזרחית בחתונה
מזרחית עושה שמח
ובתוך הראש שלי

אֶהוּבָה עוֹזְרִי
נוֹתֵנֶת לִי שׁוּב אֶת קוֹלָהּ
נוֹתֵנֶת לִי שׁוּב אֶת הַקּוֹל
נוֹתֵנֶת לִי שׁוּב אֶת הַכֹּל
וּבְתוֹךְ הָרֹאשׁ שְׁלִי
צְלֻלֵי פְעֻמוֹנִים
"אֲמִי אֲמִי פִתְחֵי הַדְּלָת
כֹּל גּוֹפֵי רוּעַד מִקָּר
אֲמִי אֲמִי פִתְחֵי הַדְּלָת
עַל פְּתֵי מִשְׁא כָּבֵד."

* ארבע השורות האחרונות לקוחות מהשיר "אמי אמי", מלים: אהובה עוזרי

רשימות כיס/ ישמעאל ריז

להיות משורר צבעוני
זה כמו לחצות את
מפלי הניאגרה
בחבית

ילד בן 8 יכול לעשות את מה
שאתה עושה ללא תמיכה
החבתן אינו סבור
שאתה מסוגל

האנשים הבוהים על הגשר
מקווים שתיפול
על הפנים

אוטובוס התיירים העמוס
בלקוחות בתשלום
התקלקל ממש ביציאה מבאפלו

כמה מהם יעדיפו להתעמק
בגלויות מאשר
לצפות במופע שלך.

במרחק מיל מהנהר
מתחילה סערה

אבל מה שבאמת מכאיב
זה שאתה גדול
מהחבית.